

Յ. Մ. ՅԱՐՈՍԼԱՎՍԿԻ

ԻՌԻՍ-ՅԱՊՈՆԱԿԱՆ
ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ ՅԵՎ
ԲՈԼՇԵՎԻԿՆԵՐԻ
ՎԵՐԱԲԵՐՄՈՒՆՔԸ
ԴԵՊԻ ԱՅՆ

9(47)

Зм-47

ՊԵՏԶՐԱՏ

ԳԱՂԱԲԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ • 1939

3 (47)

ՅԵՄ. ՅԱՐՈՍԼԱՎՍԿԻ

2011-07

30-47

ԱԿ

24 JAN 2006

ՌՈՒՍ-ՅԱՊՈՆԱԿԱՆ
ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ ՅԵՎ
ԲՈԼՇԵՎԻԿՆԵՐԻ
ՎԵՐԱԲԵՐՄՈՒՆՔԸ
ԴԵՊԻ ԱՅՆ

Պ Ե Տ Հ Ր Ա Տ

ԳԱՂԱԳԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ • 1939

09 JUL 2013

9 (с) 173

Я 76

БІБЛІОТЕКА
Академії Наук
УРСР

97722.н.

ЕМ. ЯРОСЛАВСКИЙ

РУССКО-ЯПОНСКАЯ ВОЙНА
И ОТНОШЕНИЕ К НЕЙ БОЛЬШЕВИКОВ

Армгиз—Издательство полит. литературы

Ереван, 1939

«Ռուս-յապոնական պատերազմը և բուլղերիկները վերաբերմունքը
դեպի այն» աշխատությունը ցույց է տալիս, թե ինչպես ցարիզմի պար-
տությունն այդ պատերազմում հեղափոխականացրեց ժողովրդական
մասամերին և խարխլեց ցարիզմը:

Լենինի, Ստալինի աշխատությունների և փաստական նյութերի
(բուլղերիկների պրոկլամացիաների) հիման վրա հեղինակը ցույց է տա-
լիս ցարիզմի պարտությանը կողմնակից բուլղերիկների վերաբերմունքը
դեպի այդ պատերազմը և բուլղերիկյան կազմակերպությունների աշխա-
տանքը բանակում: Աշխատությունը նկատի ունի ընթերցողների լայն
չրջանները:

ՌՈՒՍ-ՅԱՊՈՆԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ
ՅԵՎ ԲՈԼՇԵՎԻԿՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՄՈՒՆՔԸ
ԴԵՊԻ ԱՅՆ

«Իմպերիալիզմը, վորպես կապիտալիզմի բարձրագույն ստադիա, Ամերիկայում և Յեվրոպայում, իսկ հետո նաև Ասիայում լիովին ձևավորվել է 1898—1914 թ.թ.: Իսպանո-ամերիկյան (1898), անգլո-բուրական (1900—1902), ռուս-յապոնական (1904—1905) պատերազմները և 1900 թ. անտեսական կրիզիսը Յեվրոպայում—ահա համաշխարհային պատմության նոր եպոխայի պատմական զլխավոր նշանաձոգերը» (Լենին) :

1904—1905 թ.թ. ռուս-յապոնական պատերազմը ահա—գին դեր խաղաց ռուսական առաջին հեղափոխության հեղափոխական դեպքերի զարգացման մեջ: Յարական կառավարությունը պատերազմն սկսեց՝ նպատակ ունենալով Ռուսաստանի աշխատավոր մասսաների ուշադրությունը հեռացնել հեղափոխությունից: Իրականում տեղի ունեցավ հակառակը. պատերազմը չափազանց սրեց հեղափոխական կրիզիսը յերկրում և արագացրեց հեղափոխական պոռթկումը:

Ռուս-յապոնական պատերազմը խոր հետք թողեց իմպերիալիստական ուրիշ պետությունների և հատկապես Յապոնիայի հետ ցարական Ռուսաստանի ունեցած միջազգային հարաբերությունների մեջ:

Կապիտալիզմի տապալումից և Ռուսաստանում Սոցիալիստական Մեծ հեղափոխության հաղթանակից հետո ել

8343-53

ռուս-յապոնական պատերազմի ժառանգությունն իրեն զգալ ե տալիս Խորհրդային պետության միջազգային հարաբերություններին մեջ: Խորհրդային կառավարությունը լիովին լիկվիդացիայի յենթարկեց ցարիզմի իմպերիալիստական, դադութարարական ձեռնարկումները Հեռավոր Արևելքում: Չնայած դրան, յապոնական իմպերիալիզմը, վորի գալթիողական ախորժակներն ե'լ ավելի շատ աճեցին, բայց միցս փորձել ե իրագործել իր ազրեսսիվ պլանները Խորհրդային Միության հաշվին: Յեւլ այժմ, յերբ անսահման աճել ե Խորհրդային Միության ռազմական հզորությունը ե նրա հեռավոր-արևելյան սահմանների ազաշտպանունակությունը, յապոնական ռազմամոլները յերազում են Հեռավոր Արևելքի Խորհրդային հողերը գալթելու մասին: Բայց յապոնական գեներալներն ու քաղաքագետները չարաչար կոխալվեն, յեթե նրանք, կորցնելով պատմական ռեալության զգացումը, մոռանան, վոր այժմ դործ ունեն վոչ թե կալե վոռքերի վրա կանգնած հսկայի հետ, վորպիսին ցարական Ռուսաստանն եր, այլ հզոր, յերիտասարդ, որ որի վրա ամրացող Խորհրդային մեծ յերկրի հետ:

Ռուս-յապոնական պատերազմն սկսելու մոմենտից անցել ե 35 տարի, նա լուրջ հարված հասցրեց ցարական Ռուսաստանին ե հսկայական վնաս պատճառեց յերկրի ամբողջ ժողովրդական տնտեսությանը: Այդ վնասի չափերի մասին կարելի յե դատել այն բանով, վոր 1904—1905 թ.թ. դործող բանակի կորուստները (առանց նավատորմի) սպանված, վիրավորված ե անհետ կորած զինվորներով ու սպաներով կազմում եր ավելի քան 241 հազար մարդ¹: Ռուս-յապոնական պատերազմի կապակցությամբ Ռուսաստանի նյութական վնասները միայն 1904 թ. կազմում եյին մոտ 2 միլիարդ ռուբլի վոսկով:

¹ «Русско-японская война 1904—1905 г.г.», т. VII, ч. I, «Тыла действующей армии», стр. 295.

* * *

Հիշատակենք պատերազմին նախորդող հիմնական ժապտերը:

«Իմպերիալիզմի հարցի առթիվ»¹ 1916 թ. կոնսպեկտի մեջ Լենինը մատնացույց ե անում իմպերիալիստական յերկրների յերկու խումբ: Առաջին խմբին՝ գլխավոր, միանգամայն ինքնուրույն յերկրների խմբին նա վերադրում ե Անգլիան, Գերմանիան ե Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները: Յերկրորդ խմբին՝ յերկրորդական, բայց վոչ ամբողջովին ինքնուրույն յերկրների թվին Լենինը դասում ե Ֆրանսիան, Ռուսաստանը ե Յապոնիան:

Ռուսաստանը կապիտալիստական մյուս յերկրներից ավելի ուշ վոռք գրեց կապիտալիստական զարգացման ե իմպերիալիզմի ուղին: Սակայն այդ փոքրագույն չափով անգամ չեր թուլացնում ցարական Ռուսաստանի իմպերիալիստական ձգտումները: XX դարի սկզբին ցարական Ռուսաստանն արդեն ծանոթ եր մոնոպոլիստական կապիտալիզմին: Բացի դրանից, «Յապոնիայում ե Ռուսաստանում» գրում ե Լենինը—ռազմական ուժի, անձայրածիր տերիտորիայի կամ ոտաբերկրացիներին, Չինաստանը ե այլն կողոպտելու հատուկ հարմարությունների մոնոպոլիան մասամբ լրացնում, մասամբ փոխարինում ե արդի, նորագույն Ֆինանսական կապիտալի մոնոպոլիան»²:

Դեռ մինչև ռուս-յապոնական պատերազմն սկսվելը Ռուսաստանում յերեան ե գալիս մոնոպոլիստական կապիտալը: XIX դարի 90-ական թվականների վերջին ե XX դարի սկզբին Ռուսաստանում կազմակերպվում են խոշոր սինդիկատներ՝ 1889 թ.—Ելեկտրական սինդիկատը, 1895 թ.—Շաքարի սինդիկատը. 1902 թ.—Պրողամետը («մետաղի վաճառում»), 1903 թ.—Հայելու սինդիկատը, 1904 թ.—Պրողվազոն» ե «Գվոզդ» սինդիկատները, 1904 թ.—Յեմենտի

¹ «Ленинский сборник» XXII, стр. 335.

² Ленин, Соч., т. XIX, стр. 309.

սինդիկատը: Կապիտալիստական այդ մոնոպոլիաների կազմակերպման մեջ խոշոր դեր խաղացին բանկերը և ոտարերկրյա կապիտալը, վորը ռուսական հողն եր տեղափոխում մոնոպոլիստական կազմակերպման ամելի «ժամանակակից», զտված ձևերը:

Թե վորքան և աճել ակցիոներական կապիտալների և նրանց կազմում ոտարերկրյա կապիտալի դերը ռուս-յապոնական պատերազմին նախորդող տասնհինգ տարվա ընթացքում, յերևում է հետևյալ թվերից: 1890 թ. ակցիոներական կապիտալները Ռուսաստանում կազմում էին 734 միլ. ռուբ., այդ թվում ոտարերկրյա կապիտալը՝ 186 միլ. ռուբ., այսինքն մոտ մեկ քառորդը: 1905 թ. ակցիոներական կապիտալները Ռուսաստանում կազմում էին մոտ 2,5 միլարդ ռուբ., ոտարերկրյա կապիտալն արդեն կազմում էր 850 միլ. ռուբլու մի գումար, կամ 35%-ը:

✕ Ռուսաստանի կախվածությունն ոտարերկրյա կապիտալից իր կնիքն եր դրոշմել ցարական կառավարության ամբողջ քաղաքականության վրա և, ինչպես մենք կտեսնենք հետագայում, ռուս-յապոնական պատերազմի ընթացքի և վախճանի վրա:

Ռուս-յապոնական պատերազմի սկզբին Ռուսաստանում նոր առաջացող մոնոպոլիստական կապիտալը յեղել և ռուսական ցարիզմի իմպերիալիստական, զավթողական ձրդտումների շարժիչներից մեկը:

Շատ կարևոր է նշել, վոր ռուս-յապոնական պատերազմից դեռ շատ առաջ, 1891 թ., Ենգելսը, խոսելով ռուսական բուրժուազիայի զավթողական քաղաքականության մասին, մատնանշում եր, վոր այդ քաղաքականությունը կապված է ներքին շուկայի թուլության հետ: Բանվորական և գյուղացիական մասսաների աղքատությունը, վոր պայմանավորում եր ներքին շուկայի թուլությունը, «ասիականորեն կուսական» ռուսական ցարիզմին մղում եր դեպի նոր հողերի գրավում, դեպի գաղութների զավթում: Ռուս տընտեսագետ-նարոդնիկ Նիկոլայ-ոսին (Դանիելսոնին) ուղղած նամակի մեջ Ենգելսը գրում է. «Ռուսական յերիտասարդ

բուրժուազիայի համար ապահովված ահագին ոգուտները և այդ ոգուտների կախվածությունը բարենպաստ հնձից, վոր այնպես լավ պարզաբանված է ձեր ուսումնասիրության մեջ, ինձ շատ բան են բացատրում, վորոնք այլ կերպ շատ մութ կթվային: Այսպես, որինակ, ի՞նչպես պետք է յես մեկնաբանել ինձ համար այսոր առավոտյան Լոնդոնի լրագրերից մեկում կարդացած՝ Ողեսայից ստացված թղթակցության հետևյալ պնդումը. ռուս առևտրական դասակարգերը, ըստ յերևութին, այս ըոպելյիս գտնվում են մեկ տիրապետող իդեայի իշխանության տակ, այսինքն—վոր պատերազմը միակ իսկական դեղն է կեղեքման և վարկի բացակայության այն վիճակից, վսրով այս ըոպելյին տառապում են ռուսական արդյունաբերության բոլոր ձյուղերը: Ի՞նչպես պետք է յես հասկանայի և մեկնաբանել ինձ համար այս Փրազը, յեթե յես չիմանայի արդյունաբերության տարիներով արհեստականորեն ստեղծված այդ ամենալիակատար կախվածությունը ներքին շուկաներից, հետևաբար և հնձի բնութից յերկրագործական շրջաններում, քանի վոր նրանից է կախված այդ արդյունաբերության պրոդուկտները միակ ձեռք բերողների դնողական ուժը: Իսկ քանի վոր այդ շուկան վատ բերքի հետևանքով ձեռքից դնում է, ապա ի՞նչը կարող է ամելի բնական լինել միամիտ մարդկանց համար, յեթե վոչ ձգտել հաջող պատերազմի միջոցով շուկայի ընդարձակման»¹:

✕ Ռուսաստանը և Յապոնիան դեռ XIX դարի վերջին Հեռավոր Արևելքում ընդհարվեցին իրենց ադրեսիվ պլաններով ու ձգտումներով: Մտադրվելով զրավել Կորեան և Մանչուրիան, Յապոնիան արդեն այն ժամանակ մտադիր եր իրեն պլացդարմ ստեղծել Ռուսաստանի դեմ հետագայում պայքարելու համար: Հեռավոր Արևելքում Յապոնիան իր զավթողական քաղաքականությամբ ռուսական ցարիզմի հետ

¹ «Письма Маркса и Энгельса к Николаю-оцу», СПб. 1908 г стр. 62—63.

ավելի պակաս չեր ընդհարվում, քան իմպերիալիստական ուրիշ պետութիւնների հետ:

✓ 1894 թ. յապոնական իմպերիալիստներն առանց վորեն նախազգուշացման հարձակվեցին անպաշտպան Չինաստանի վրա: Շնորհիվ իմպերիալիստներին՝ Գերմանիայի, Ֆրանսիայի և ցարական Ռուսաստանի կառավարութեան միջամտութեան—Յապոնիան չկարողացավ ամբողջապես ողջուվել իր հաղթանակների պտուղներից, վոր ամբացված էլին 1895 թ. Միմոնոսեկի հաշտութեան կողոպտիչ դաշնագրով:

✕ Այդ դաշնագրի պայմանների համաձայն Չինաստանն ստիպված յեղավ ճանաչել «Կորեայի լիակատար ու անվերապահ անկախութիւնը», Յապոնիային հանձնել Լյաոդունի թերակղզին, Փորմոզան, Պեկադորյան կղզիները և մծաբել ահագին կոնտրիբուցիա՝ 200 միլ. լան (մոտ 400 միլ. ռուբ.): Յերեք պետութիւնների միջամտութեան շնորհիվ Յապոնիան հարկադրված յեղավ սահմանափակվել Փորմոզայի, Պեկադորյան կղզիների գրավումով և կոնտրիբուցիայով, հրաժարվել Լյաոդունի թերակղզուց Պորտ-Արտուրի հետ միասին: Իմպերիալիստական յերեք գիշատիչների ճնշումը Յապոնիայի վրա թելադրանք եր վոչ թէ Չինաստանի անձեռնմխելիութիւնը պահպանելու ձգտման, այլ այդ համեղ պատառն իրենց ոգտին պոկելու դադտնի ցանկութեան: Սկսած 1895 թ., ինչպես այդ յերևում է Նիկոլայ II-ի և Վիլհելմի նամակագրութիւնից, ցարական Ռուսաստանը և իմպերիալիստական Յապոնիան յերազում էլին Չինաստանից պոկել նրա տերիտորիայի մի մասը: Նիկոլայը յերազում է Խաղաղ ովկիանոսի ափին չստուչող նաւահանգիստի մասին, իսկ Վիլհելմը՝ պարզապես մի նաւահանգիստի մասին, վորը չ«նեղեր» ցարական Ռուսաստանին: Ամփոփելով Յապոնիայի վրա կատարված ճնշման արդիւնքները, Վիլհելմը 1895 թ. ապրիլի 26-ին գրում է Նիկոլային. «Յես կանեմ այն ամենը, ինչ ինձնից կախված է, վորպեսզի Յեւրոպայում պահպանեմ խաղաղութիւնը և պաշտպանեմ Ռուսաստանի թիկունքը, այնպես, վոր վոչ վոք չկարողանա խանդարել քո գործողութիւններին Հեռավոր Արեւելքում:

Վորովհետեւ անտարակոսելի յէ, վոր Ռուսաստանի համար ապագայի մեծ ինդիւրն է ասիական ափերի քաղաքակրթումը և Յեւրոպայի պաշտպանումը դեղին մեծ ցեղի ներխուժումից: Այդ գործում իմ ուժերի ներածին չափ յես միշտ կլինեմ քո ոգնականը: Դու հիանալիորեն լմբոնեցիր այդ վերին ցուցումը և արագորեն գտար մոմենտը: Դա քաղաքական և պատմական հսկայական նշանակութիւն կունենա և ամենալավ հետևանքներ: Յես հետաքրքրութեամբ կսպասեմ մեր գործի հետագա զարգացմանը և հուսով եմ՝ ինչպես վոր յես հաճույքով կոգնեմ քեզ հարքելու Ռուսաստանի համար հնարավոր տերիտորիալ աննեխանքների հարցը, այնպես էլ դու բարեհաճորես կվերաբերվես այն բանին, վոր Գերմանիան վորեւ տեղ մի նաւահանգիստ ձեռք բերի, վորտեղ վոր այդ քեզ չի «նեղի»¹:

Մենք տեսնում ենք, թէ ինչպես Գերմանիան Նիկոլայ II-ին հրում է դեպի ավանտյուրաների ու դադութեան զամթումների ուղին: Գերմանիան առաջինն է իրականացնում իր նվաճողական պլանները: 1897 թ. նա Չինաստանից գրավում է Կիաո-Չաո նաւահանգիստը: Քաջալերված Գերմանիայի օրինակով՝ Նիկոլայ II-ն անձամբ կարգադրեց ռուսական եսկադրային գրավելու Պորտ-Արտուրը: 1898 թ. այդ գալթումը ձեռնարկեց Պորտ-Արտուրը 25 տարով կապալով տարու վերաբերյալ Չինաստանի հետ կնքած պայմանագրով: Ռուսաստանը Յապոնիայի առաջ վոսկր նետեց, վերանայելով Կորեայի վերաբերյալ 1896 թ. կնքած պայմանագիրը: Ճանաչվեց Յապոնիայի գերադասելի գրութիւնը Կորեայում: Այդ բաժանման ժամանակ Անգլիան գրավեց Վեյ Հայ-վեյ չինական նաւահանգիստը:

Այսպիսով, արդեն անցյալ դարի 90-ական թվականներին իմպերիալիստական ուրիշ պետութիւնների հետ միասին ցարական Ռուսաստանը մասնակցում էր Չինաստանի բաժանմանը:

¹ «Переписка Вильгельма II с Николаем II», Гиз, 1923 г., стр. 8 (ընդդռուն իմն է:—Յեմ. Յա.):

Կ Յերկրորդ բաժանումը տեղի ունեցավ 1900/01 թ., այսպես կոչված բոֆյոյրական ապստամբությունը ճնշելուց հետո, վորն ուղղված էր Գերմանիայի, Անգլիայի, Ֆրանսիայի, Ռուսաստանի և Յապոնիայի իմպերիալիստական կողուպտիչ քաղաքականության դեմ: Բոքսյորական ապստամբությունը ճնշվեց իմպերիալիստների միացյալ ուժերով: Կաղմակերպվեց հատուկ պատժիչ կորպուս ինչպես յեվրոպական պետությունների, այնպես էլ Յապոնիայի զորքերից: Այդ կորպուսի ղեկավորը հրամանատար նշանակվեց գերմանացի զինեակ Վալդերգեն: Ֆարական կառավարությունն էլ զորքեր ուղարկեց ապստամբությունը ճնշելու համար: Նշելով այդ իրադարձությունը, Լենինը գրում էր.

«Բոլորը միասին՝ Գերմանիան + Ռուսաստանը + Միացյալ Նահանգները + Յապոնիան + Անգլիան + Ֆրանսիան խեղդում են Չինաստանին»¹:

1904—1905 թ.թ. ռուս-յապոնական պատերազմը նույնպես Լենինը բնորոշում է վորպես Չինաստանի բաժանում. «(Ռուս-յապոնական պատերազմ): Կողոպտում են («բաժանում են») Չինաստանը և Կորեան (Ռուսաստանը և Յապոնիան)»²:

Այսպիսով, անվիճելիորեն կարելի չէ հաստատել, վոր Լենինը ցարիզմի ագրեսիվ քաղաքականությունը համարում էր գրավումների և աննեքսիանների իմպերիալիստական քաղաքականություն: Նույն այդ գնահատականը մենք գտնում ենք նաև ընկեր Ստալինի մոտ:

Նշելով ցարիզմի՝ ձգտումը՝ հափշտակելու ուրիշների հողերը և սարկացնելու ուրիշ ժողովուրդներին, ընկեր Ստալինը գրում էր. «Ո՞ր հայտնի չէ, վոր Ռուսաստանում կապիտալի ամենակարողությունը միաձուլվում էր ցարիզմի գեսպտիզմի հետ, ուստի նացիոնալիզմի ագրեսիվությունը՝ գեպի վոչ-ուս ժողովուրդները ցարիզմի ունեցած դահճային վերաբերմունքի հետ, ամբողջ շրջանների՝

Թյուրքիայի, Պարսկաստանի, Չինաստանի շահագործումը՝ այդ շրջանները ցարիզմի կողմից գավթելու և գավթման համար պատերազմներ մղելու հետ: Լենինն իրավացի չէր՝ ասելով, վոր ցարիզմը «ռազմա-ֆեոդալական իմպերիալիզմ է»: Ֆարիզմը իմպերիալիզմի՝ քառակուսի աստիճանի բարձրացրած ամենարացասական կողմերի կենտրոնական էր»¹: Նույնպիսի գավթողական և իմպերիալիստական քաղաքականություն էր նաև Յապոնիայի սամուրայական ռազմական կլիկի քաղաքականությունը, վորը փորձում էր դեռևս XIX դարի վերջում Չինաստանի հաշվին ամրանալ Ասիայի մայրցամաքի վրա:

Վոր այդ գավթողական քաղաքականությունը Հեռավոր Արևելքում հղի չէր ապագա պատերազմներով, ապագա ռազմական ընդհարումներով Ռուսաստանի և Յապոնիայի միջև, այդ չեյին կարող չգիտակցել, չեյին կարող չտեսնել հենց իրենք հափշտակիչները:

Գիներալ Կուրոպատկինն իր որպորում գրում էր, վոր 1898 թ., Պոր-Արտուրի գրավման մոմենտին, արդեն պարզ դարձավ, վոր «գերանով մենք ծանր, անարդարացի կերպով վիրավորեցինք յապոնացիներին, ծիծաղեցինք նրանց վրա, վորովհետև նրանց ձեռքից խլելով հաղթություն միջոցով նրանց հասած Պորտ-Արտուրը, ինքներս այն գավթեցինք: Պատերազմը դարձավ անխուսափելի, բայց մենք այդ չգիտակցեցինք և պատշաճ կերպով չպատրաստվեցինք նրան: Բոլորը կարծում էյին, թե պատերազմի ու խաղաղության հարցն ամբողջպես մեր ձեռքումն է»²:

Բոքսյորական ապստամբությունը ճնշելու համար Ռուսաստանը Մանչուրիա տեղափոխեց ռազմական մեծ կայազոր, վորը 1901 թ. արձանագրությունն ստորագրելուց հետո պետք է դուրս հանվեր: Վերջապես, Ռուսաստանը նաև ձևական պարտավորություն տվեց դուրս հանելու իր զոր-

¹ Ստալին, Լենինիզմի հարցերը, հայերեն, էջ 13—14:

² «Русско-японская война», из дневника А. А. Куропаткина и Н. М. Линевича, Гиз, 1925 г., стр. 5.

¹ «Ленинский сборник» XXIX, стр. 287.

² Նույն տեղում, էջ 285:

քը: 1902 թ. ապրիլին Ռուսաստանը և Չինաստանը հատուկ համաձայնություն ստորագրեցին, վորի համաձայն Ռուսաստանը յերեք ժամկետներում՝ մեկ ու կես տարվա ընթացքում, 1903 թ. սեպտեմբերին, պետք է մաքրեր Մանջուրիան իր զորքերից: Այդ ժամանակ պալատական շրջաններում առաջացավ յերկու խումբ, վորոնք տարբեր վերաբերմունք ունեին ցարիզմի քաղաքականությանը՝ Հեռավոր Արևելքում: Մի խումբը, ներքին գործերի մինիստր Պլեվեյի, Հեռավոր Արևելքի փոխարքա ծովակալ Ալեքսեյևի, Արագայի, Բեգոբրազովի և ցարական ընտանիքի միջանի ալ անդամների գլխավորությամբ, ներկայացնելով կարվածատերերի ռեակցիոն խավերի շահերը, ղինսորականության շահերը, պաշտպանում էր Հեռավոր Արևելքում անհապաղ ագրեսիայի քաղաքականությունը, շտապեցնում էր Մանջուրիայի և Կորեայի գավթումը: Այդ խումբը դեմ էր Մանջուրիայից զորքերը հանելուն, և յերբ վրա հասավ ռուսական զորքերը դուրս հանելու յերկրորդ ժամկետը (1903 թ. գարուն), ապա այդ խումբը հասավ այն բանին, վոր ցարական զորքերը հետ չկանչվեցին: Ռուսական զորքերը դրավել եյին վոչ միայն Մուկդենը, այլ նաև մի ամբողջ շարք ուրիշ կետեր: Նրանք շարժվեցին դեպի Կորեա, իրրև թե Յալու գետի շրջակա անտառային կոնցեսիան պաշտպանելու համար, վորի կոնցեսիոներների թվումն եյին ցարը և ցարի մայրը: Միաժամանակ ցարական կառավարության գործակալները խուճխուղենրից շայկաներ եյին կազմակերպում, ղինում եյին նրանց:

Պալատականների յերկրորդ խմբի—սակայն Արևելքում իմպերիալիստական հափշտակումներին ամենևին վոչ դեմ— ղլուխ կանգնած եյին Կոմս Վիտտեն, ռազմական մինիստր Կուրոպատկինը և արտաքին գործերի մինիստր Լամզդերֆը: Ներկայացնելով նոր շուկաներ գավթելուն ձգտող խոշոր բուրժուազիայի շահերը, նոր ծնվող իմպերիալիզմի շահերը, այդ խումբը կանգնած էր ցարիզմի դադարության քաղաքականության պաշտպանության տեսակետի վրա, սակայն անհրաժեշտ էր համարում յերկարատև և մանրակր-

կիտ նախապատրաստվել պատերազմին: Այսպիսով ցարական կառավարությանը Յեվրոպայի դեմ պատերազմի «եյին մղում խոշոր բուրժուազիան, վորը նոր շուկաներ էր փնտռում, և կարվածատերերի ամենից ավելի ռեակցիոն խավերը»¹:

Վերջիվերջո հաղթեց ռազմական ավանտյուրայի քաղաքականությունը, վոր վարում էր պալատական ցարական կլիկը, և այդ հանգավ այն անթիվ աղետներին, վոր կրեց ժողովուրդը ռուս-յապոնական պատերազմում:

Տնտեսական կարգի պատճառներից զատ, ցարական միապետությունը Յապոնիայի դեմ պատերազմի յեր դրդում քաղաքական կրիզիսը, վորի մեջ ապրում էր Ռուսաստանը: Ռուսաստանում հասունանում էր հեղափոխական շարժումը: Հեղափոխությունից վախենալով, ցարը ուղում էր պատերազմի միջոցով ժողովրդական մասսաների ուշադրությունը հեռացնել հեղափոխական շարժումից և խեղդել այդ շարժումը: Վիտտեն իր մեծուսանքում պատմում է, թե ինչպիսի ցինիկությամբ և լիտիությունբ Պլեվեն ապացուցում էր վոչ մեծ, բայց հաղթական պատերազմի բռնիելու անհրաժեշտությունը: Այդ պատերազմը պետք է բարձրացներ խախտված ցարիզմի դրությունը, ջարդեր հեղափոխական շարժումը յերկրի ներսում:

«Յարական կառավարությունը հույս ուներ, վոր պատերազմն իրեն կոգնի ամրացնելու իր քաղաքական դրությունը և կանգնեցնելու հեղափոխությունը: Բայց նրա հաշիվները շարդարացան: Յարիզմը պատերազմից ե'լ ավելի թուլացավ»²:

1903 թ. հուլիսի 30-ին, Ալեքսեյևի և Բեգոբրազովի առաջարկությամբ, Հեռավոր Արևելքում փոխարքայություն է կազմակերպվում: Ավելի ագրեսիվ կուրսի կողմնակիցներ Բեգոբրազովը, Արագան, Ալեքսեյևը համոզում են

¹ «Համկ(ը)ի պատմություն»: Համառոտ դասընթաց, Գաղճատ, 1938 թ., հայերեն, էջ 74:

² Նույն տեղում:

ցարին ազդարարել Մանջուրիայի («Դեղին Ռուսիայի») միացումը Ռուսաստանին: 1903 թ. հունիսին Բեզոբրազովը մի գեկուցագիր է ներկայացնում, վորով առաջարկում է դրավել Հյուսիսային Կորեան:

Արևելքում «ազդեցությունների սփերաների» սահմանագծման այդ բոլոր հարցերի շուրջը դիվանագիտական բանակցություններ ելին տեղի ունենում Նիկոլայ II-ի ցարական կառավարության և յապոնական միկադոյի կառավարության միջև: Յապոնիան տեսնում էր ընդհարումը հետաձգելու հետագա վտանգը, և վորոշեց առաջինը հարձակվել, մասնավոր վոր յապոնական լավ դրված հետախուզությունը յապոնական կառավարությանը բավականաչափ ապացույցներ եր տալիս այն մասին, վոր Ռուսաստանը պատերազմին պատրաստ է: Յապոնական իմպերիալիստների անհաշտելիության, Ռուսաստանի դեմ բանը անպայման պատերազմի հասցնելու նրանց համառ ձգտման մեջ կարևոր դեր խաղաց այն հանգամանքը, վոր Յապոնիային պաշտպանում եր Անգլիան, վորը վախենում եր Հեռավոր Արևելքում յարական Ռուսաստանի ուժեղացումից:

1902 թ. հունվարի 30 (17)-ին ստորագրվեց անգլո-յապոնական դաշնակցային պայմանագիրը:

Այդ պայմանագրի համաձայն Անգլիան ընդունում եր Յապոնիայի հատուկ շահերը Չինաստանում և առանձնապես Կորեայում, իսկ Յապոնիան ընդունում եր Մեծ Բրիտանիայի հատուկ շահերը Չինաստանում: Պայմանագրի մեջ ընդունվում եր, վոր յերկրներից յուրաքանչյուրը կարող է անհրաժեշտ միջոցներ ձեռք առնել իր այդ շահերը պաշտպանելու համար: Անգլիան և Յապոնիան, այսպիսով, պայմանադրվեցին բաժանելու ազդեցության սփերաներն ի հաշիվ Չինաստանի: Սակայն ամենաեյականն այդ պայմանագրում յերկրորդ հոգվածն եր, վորտեղ ասված է, վոր պայմանադրվող տերություններից մեկի պատերազմելու դեպքում

¹ «Сборник договоров и дипломатических документов по делам Дальнего Востока. 1895—1905», СПб, 1906 г., стр. 589.

մյուս տերությունը վոչ միայն չեզոքություն ե պահպանում, այլև աշխատելու յե խանգարել ուրիշ տերությունների միանալու դաշնակցի դեմ ուղղված դործողություններին, իսկ յերրորդ տերության մասնակցության դեպքում՝ դաշնակիցներն ոգնում են միմյանց: Այդ նշանակում եր, վոր յեթե Յապոնիայի՝ Ռուսաստանի դեմ ուղղված հարավոր պատերազմի ժամանակ Ռուսաստանի կողմն անցնի մի յերրորդ տերություն (նկատի ունեյին Ֆրանսիան կամ Գերմանիան), ապա Անգլիան կաշտպանի Յապոնիային: Այն ժամանակ Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներն ել ապահովում ելին իրենց աջակցությունը Յապոնիային: Միացյալ Նահանգների պրեզիդենտ Ռուզվելտը¹ «նույնիսկ հայտարարեց (յեթե հավատանք Ակագի իդեմիտին.—Յեմ. Յա.), վոր ինքը Յապոնիայի դեմ կռալիցիա ստեղծելու դեպքում անհապաղ կկանգնի Յապոնիայի կողմը»²:

Փաստորեն Յապոնիան Ռուսաստանի դեմ պատերազմի յեր նախապատրաստվում վերջին տասը տարիների ընթացքում: Այդ նախապատրաստությունը կայանում եր սպառազինումների վիթխարի աճման մեջ. յամաքային բանակի քանակը պետք է աճեր յերեք անգամ, իսկ ռազմական նավատորմի տարողությունը՝ $4\frac{1}{2}$ անգամ: 1896-ից մինչև 1903 թ. Յապոնիան բանակի և նավատորմի վրա ծախսեց 773 միլ. իեն: Այդ թվերի նշանակությունն ել ավելի պերճախոս կդառնա, յեթե մենք հաշվի առնենք, վոր նախորդ ամբողջ տասնամյակի ընթացքում Յապոնիայի բյուջեյի տարեկան ծախսը հավասար եր միայն 80 միլ. իենի, իսկ 1899/1900 թ. բյուջեյի յեկամտային մասը հավասար եր ընդամենը միայն 188,7 միլ. իենի: Հետևաբար, սպառազինումների հսկայական ծախսերը Յապոնիան ծածկում եր ի հաշիվ ներքին և արտաքին փոխառությունների: 1903 թ. ամառը Յապոնիան ավարտեց պատերազմի նախապատրաս-

¹ Տ. Ռուզվելտ (1858—1919 թ.թ.)—ԱՄՆ-ի նախկին պրեզիդենտը:

² Акаги Хидемицти, Внешние сношения в Японии в 1842—1936 г.г., Токио, 1936 г., стр. 240.

տության միջոցառումները: Պատերազմը հրահրելու գործն ամբողջապես հանձնվեց ղեկմանագլխավորության ձեռքը:

Դեռ այդ պատերազմն սկսվելուց առաջ Լենինը նախատեսում էր նրա անխուսափելիությունը: 1904 թ. հունվարին կուսակցության խորհրդի նիստում մտցրած բանաձևի նախագծի մեջ Լենինը գրում էր. «Պատմական այն մոմենտը, վոր ապրում է Ռուսաստանը—հեղափոխական խորման հակայական ուժեղացումը յերկրի ներսում և միջազգային դժվարությունները, վորոնք բնորոշում են պատերազմի հասցնելու,—առանձնապես լուրջ պարտականություններ է դնում գիտակից պրոլետարիատի կուսակցության վրա, պրոլետարիատ, վոր առաջին չարքերում է կռվում ամբողջ ժողովրդին ինքնակալության լծից ազատելու համար»¹:

Լենինը նշում է կուսակցական կազմակերպությունն ամրապնդելու անհրաժեշտությունը, վորովհետև դեռ յերբեք բանվորական լայն մասսաների համախմբվածություն և նրանց գիտակցականություն ընդհանուր անհրաժեշտությունն այդպիսի ուժով չեն զգացվել:

* * *

Իր սովորություն համաձայն, յապոնական նավատորմը, պատերազմ չհայտարարելով, հունվարի լույս 27-ի (փետրվարի լույս 9-ի) դիշերը հարձակվեց ռուսական խաղաղուկ-կիանոսյան նավամբի վրա, վորը գտնվում էր Պորտ-Արտուրի դրսի ռեյդում: Չնայած Ռուսաստանի և Յապոնիայի հարաբերությունները ծայրահեղորեն լարվել էին և դեռևս հունվարի 24-ին (հ. տ.) Յապոնիան հայտարարել էր Ռուսաստանի հետ իր ղեկմանագլխական հարաբերությունները խզելու մասին, ազմիրալ Ալեքսեյևը, Հեռավոր Արևելքի փոխարքան և ծովակալ Ստարիկը, վորը նավատորմի հրամանատարն էր, վոչինչ չէին արել խաղաղովկիանոսյան նավատորմը անվտանգ դարձնելու համար: Ռազմաճակատները մարտականորեն պատրաստ չէին: Հարձակման մոմենտին նույ-

նիսկ անհրաժեշտ պահակություն չեն նշանակվել: Կաթսաները չէին տաքացվել, ականային ցանցերը չէին իջեցված: Բերդի և նավատորմի համարյա ամբողջ ռազմական հրամանատարությունն ուրախ տոնում էր ադմիրալ Ստարիկի կնոջ անվանակոչությունը: Բայց «խնձույքը վերջացավ նրանց դժբախտությունը»:

Ռուսական նավատորմի վրա յապոնական նավատորմի կատարած այդ ավաղակային հարձակման ժամանակ շարքից հանվեցին (պայթեցվեցին) յերկու լավագույն զրահակիրներ՝ «Ռետովիզանը» և «Յեսարեիչը» և մի հաժանալ՝ «Պալլադան»: Մյուս ուրը, հունվարի 27-ին Չեմուլպոյի տակ յապոնացիների կատարած յերկրորդ զրոհի ժամանակ շարքից հանվեցին «Վարյագ» հաժանալը, «Կորեյեց» հրետանավը և «Սունդարի» շոգենավը: Հունվարի 29-ին, ըստ յերևութին, իր սեփական ակնով, խորտակվեց «Յենիսեյ» ջերմանավը, իսկ փետրվարի 1-ին նույն պատճառով խորտակվեց «Բոյա-րին» հաժանալը և մի շարք կատերներ:

Փետրվարի 23-ին Պորտ-Արտուր ժամանեց ցարական կառավարության ռազմական լավագույն ծովագնացներից մեկը՝ ծովակալ Մակարովը: Նրան հաջողվեց արագորեն վերանորոգել նավերի վնասվածքները և եսկադրային մարտական տեսք տալ: Բայց գործի կազմակերպումն այնքան վատ էր դրված, վոր մարտի 31-ին ծովակալ Մակարովը, յապոնացիների հետ մարտի բռնվելու փորձի ժամանակ, վորպեսզի ճեղքի յապոնացիների բլոկադան, գտնվելով «Պետրոպավլովսկ» զրահանավի վրա, բաղվեց ականի և ամբողջ շտաբի ու անձնակազմի հետ սուզվեց ջրի տակ: ✓

✓ Մնացած նավատորմը, Պորտ-Արտուրում փակված լինելով, յերկու անգամ (1904 թ. հունիսին և հուլիսին) փորձ արեց միանալու Վլադիվոստոկի եսկադրայի հետ, բայց ասպարեղուն: Առաջին անգամ եսկադրան նույնիսկ փորձ չարեց մարտ սկսել, այլ, հանդիպելով յապոնացիներին, հետ դարձավ դեպի նավահանգիստ: 1904 թ. հուլիսի 28-ին Վեյ-Հայ-վեյի մոտ տեղի ունեցած մարտի ժամանակ յապոնացի ադմիրալ Տոգուն ջախջախում է նաև այս նավատորմը: Սա-

¹ Լենին, Յերկ. հ., VI, էջ 144 (ընդգծումն իմն է.—Յեմ. Յեմ.):

կայն պետք է ասել, վոր այդ մարտում յապոնացիներին չհաջողվեց խորտակել ռուսական վոչ մի նավ: Նավերի մի մասը լուրջ վնասվածքներ ստացան: Նավատորմի հրամանատար ադմիրալ Վիտգեֆտն սպանվեց: Նոր հրամանատար իշխան Ուխտովսկին վճռեց մարտը չհարուսակել և վերադարձավ Պորտ-Արտուր: Այդ նահանջի ժամանակ մի քանի նավեր եսկադրայից հետ մնացին, մտան չեզոք նավահանգիստներ և զինաթափ արվեցին: Նավատորմի մնացած մասը նորից վերադառնում է Պորտ-Արտուր, վորտեղ նույնպես զինաթափ է արվում: Հրետանին հանվում է բերդի պաշտպանությունն ու թեղացեկու համար, իսկ նավատարիներին միացնում են կայազորի կազմին:

Այսպես անհաջող էր մղվում այս հանցապարտ պատերազմը:

Այստեղ մենք չենք նկարագրում առանձին ճակատամարտերը: Այն ժամանակվա ամեն մի գոհհիլ հրատարակություն մեջ կարելի չէր տեսնել ցարիզմի անամոթ պարծենկոտությունը, վոր նպատակ ուներ քեցեցել ռուս ժողովրդին այնպիսի հեքիաթներով, թե՛ յապոնացիներն անգոր են և թե Ռուսաստանը գլխարկներով դեն կշարտի նրանց: Յապոնացիներին հեշտ հաղթելու մասին տխմար հեքիաթներ էլին տարածվում: Գաղաքներում ամենուրեք սևահարյուրյակայինների և ցարական պահսորդական բաժնի ագենտների գլխավորությամբ հայրենասիրական մանիֆեստացիաներ էլին կազմակերպվում «Боже, царя храни» յերգելով, ցարի նկարներով, հիմներով և այլն: Սակայն շատ շուտ է տեղի ունենում զգաստացումը: Պատերազմի թատերաբեմից մեկը մյուսից տխրադին լուրեր են գալիս: Տյուրենչենի մոտ տեղի ունեցած առաջին իսկ մեծ մարտը ռուսական բանակին նստեց 2500 մարդ: Յապոնացիները, Յալու գետն անցնելով, ռուսական 20 հրանոթի դեմ հանեցին 120 հրանոթ և արագորեն լռեցրին ռուսական հրետանին: Այս կովում նրանք ռուսների նկատմամբ ունեյին նաև նշանակելի չափով քանակական գերազանցություն (Կուրոկիի ամբողջ բանակը կանգնած էր գեներալ Զասուլիչի 20.000 հոգուց կազմված

զորամբի դեմ, վորը փռված էր աննշան տարածության վրա): Թեև Տյուրենչենի ճակատամարտը հենց այն ավանդադրային ճակատամարտն էր, վորին մասնակցություն ունեցավ ռուսական բանակի աննշան մասը, այնուամենայնիվ, այն անբարենպաստ ազդեցություն ունեցավ բանակի բարոյական վիճակի վրա: Գեներալ Կուրոկիից ջարդված ռուսները նահանջեցին, Կորցնելով 21 հրանոթ և 8 գնդացիր: Գեներալ Զասուլիչը խայտառակ կերպով փախավ մարտի դաշտից, չնայած զինվորները արիարար մարտնչում էլին: Միայն զինվորների հերոսություն և հնարամտություն շնորհիվ ռուսներին հաջողվեց նահանջել համեմատաբար վոչ մեծ կորուստներով: Դրանից հետո սկսվեցին ռուսական բանակի մի շարք ամենախուշոր պարտությունները:

Առանձնապես արյունալի յեր ճակատամարտը և ծանր կորուստներ յեղան Լյաոյանի, Շախեի և Մուկդենի կռիվներում: Լյաոյանի մոտ ընդհարվեցին յերկու մեծ բանակներ. ռուսական բանակը, վոր ուներ 150 հազար մարդ և յապոնականը՝ 120 հազար մարդ: Այդ մարտերում ռուսները կորցրին 15 հազ. մարդ: Յապոնացիների կորուստները ավելի շատ էլին, քան ռուսներինը, բայց Կուրոկյատիինը հանդես բերեց անթույլատրելի վախկտություն և նահանջեց, կովի մեջ չմտցնելով բավականաչափ ուժեր:

«Պատերազմի ամբողջ ընթացքում նյութական և բարոյական տեսակետից հաղթանակը վոչ մի անգամ այնքան մոտիկ չէր մեզ, ինչպես Լյաոյանի առաջավոր դիրքերում», — գրում է պատերազմի մի պատմաբան: Հաղթանակի համար բոլոր շաներն ունենալով, հրամանատարություն անշնորհքության պատճառով բանակը նահանջում էր, թըշնամուն հանձնելով ամբացված դիրքերը:

1904 թ. սեպտեմբերին Շախե գետի մոտ տեղի ունեցած մարտերում ընկան 62 հազար մարդ, վորոնցից 42 հազարը ռուսական բանակի զինվորներ էլին: Ռուսական բանակը կորցրեց 44 հրանոթ և ռազմամթերքի հսկայական պաշար:

1904 թ. դեկտեմբերի 20-ին (հ. տ.) ամենաարյունալի կռիվներից հետո, ռուսական բանակից մոտ 27 հազ. սպան-

ված և վերավոր կորցնելուց հետո Պորտ-Արտուրը հանձն-
վեց: Սա ցարական կառավարութեան խոչորագույն պար-
տությունն էր: Սակայն պետք է նշել, վոր Պորտ-Արտուրի
պաշարման ժամանակ յապոնացիներին կորուստներն էլ անց-
նում են 100 հազ. մարդուց: Այդ կորուստները յերկու և
նույնիսկ յերեք անգամ շատ կլինեյին, յեթե բերդի պարետ
գեներալ Ստեսսելը և նրա մերձավոր ոգնական գեներալ
Յոկը ուզեյին կազմակերպել բերդի պաշտպանությունը, և
վոչ թե դավաճանորեն բերդը հանձնեյին յապոնացիներին:
Ստեսսելի մատնութեան և դավաճանութեան հանցանշաններն
այնքան բացահայտ եյին, վոր նույնիսկ ցարական կառա-
վարությունն ստիպված յեղավ նրա դեմ դատական պրոցես
կազմակերպել: Դատարանը Ստեսսելին հանցավոր ճանաչեց
բերդը թշնամուն հանձնելու մեջ: Բերդի դրությունը քննար-
կած ռազմական խորհուրդը անհրաժեշտ և համարում չա-
րունակել բերդի պաշտպանությունը, իսկ մի որից հետո
Ստեսսելը յապոնացիներին մոտ պատգամավորե ուղարկում՝
բերդը հանձնելու առաջարկութեամբ: Բերդը հանձնվում է:
Յերախտապարտ յապոնացիները Ստեսսելին իր ընտանիքի և
զույգի հետ միասին ուղարկում են ռուսական բանակի թի-
կունքը: Պետերբուրգում Ստեսսելին դիմավորեցին վորպես
հերոսի և պարգևատրեցին Գեորգիի շքանշանով՝ արիու-
թեան համար, և միայն ավելի ուշ մերկացվեց Ստեսսելի
մատնությունը, և այն էլ վոչ ամբողջովին: Յամաքի վրա
ցարիզմի պարտությունների յեղրափակիչ մոմենտը մուկ-
դենյան գլխավոր ճակատամարտն էր: Մինչ համաշխարհա-
յին պատերազմը դա խոչորագույն ճակատամարտն էր հա-
մաշխարհային պատմութեան մեջ, մի մարտ, վորին յերկու
կողմերից մասնակցում էյին 600 հազարից ավելի զինվոր,
մոտ 2000 դաշտային հրանոթ, 400-ից ավելի պաշարողական
հրանոթ, 256 զնդացիք, յերկու կողմերի ուժերն էլ իրար
հափառար էյին:

Մուկդենի մոտ ռուսական բանակն ուներ 330 հազ.
մարդ: Կռիվների սկզբում, վոր սկսվեցին փետրվարի 10-ին,
ռուսական բանակը նույնիսկ վորոշ հաջողություն ունեցավ:

Սակայն այդ հաջողությունը չամրացվեց և չզարգացվեց
դեներալներ Կուրոպատկինի և Կաուլբարսի անվճռականու-
թեան և վախկոտութեան պատճառով, վորոնք իր ժամանա-
կին չկարողացան հետ մղել յապոնական բանակի շրջանցու-
մը և մյուս ճակատամասերում անցնել վճռական հարձակ-
ման:

Իրենց պետերի մատնութեան, վախկոտութեան և դավա-
ճանութեան փոխարեն ստիպված էյին հատուցել զինվոր-
ները—գյուղացիները և բանվորները: Մուկդենի մոտ տեղի
ունեցած զարհուրելի ճակատամարտերում (1905 թ. փետրը-
վար) ռուսական բանակի կորուստները, առանց գերինների,
հասնում է 89 հազար մարդու: Յապոնացիների կորուստնե-
րը պակաս էյին: Ռուսական բանակի նահանջը Մուկդենից
արդեն նման էր անկարգ փախուստի: Թշնամու ձեռքն ըն-
կան մարտական հանդերձանքի հարուստ պաշարներ և պա-
րենի պաշարներ: Մուկդենից հետո մինչև հաշտություն
կնքելը ցամաքային բանակում խոչոր ճակատամարտեր
այլևս չեն յեղել:

Յարական բանակի պարտութեան մեջ մեծ դեր խաղաց
նրա անպատրաստ լինելը լուրջ ճակատամարտերին, հրա-
մանատարութեան անվճռականությունը, վոր հաճախ հաս-
նում էր վախկոտութեան և դավաճանութեան, ցարական գե-
ներալների ապիկարությունն ու ծախվածությունը:

Ռազմական միջխտրութեան որդան «Русский инва-
лм»-ի հաշիվներով, պատերազմի սկզբից մինչև 1905 թ.
մարտի 1-ը Հեռավոր Արևելք է ուղարկվել 13·087 սպա,
761·467 զինվոր, 146·408 ձի, 1·521 հրանոթ և 19·524·977
փութ բեռ: Մարդկային կազմի մի յերրորդ մասը և հսկա-
յական քանակութեամբ սպառազինություն կործանվեցին
այդ պատերազմում, չնայած զինվորները կռվում էյին խի-
զախորեն և մեծ համառութեամբ:

Պատերազմը թանդ նստեց նաև յապոնական ռազմա-
ֆեոդալական իմպերիալիզմին: Միայն զուտ ռազմական
ծախսերը հասան համարյա 2 միլիարդ իենի, այսինքն՝ 7—8
անգամ ավելի, քան Յապոնիայի նախապատերազմյան վեր-

ջին տարվա բյուջեն: Յապոնիայի պետական սլարտքն աճեց 1.800 միլ. իենով, վորից համարյա 1 միլիարդը (107 միլ. Փոունտ ստերլինգ) գտնվում էր անպլո-ամերիկյան բորսաներում: Այդ փոխառությունների տոկոսները հետո ծանր բեռի նման ընկան աշխատավորների ուսերին:

Յապոնացիների մարդկային կորուստները պատերազմում ավելի պակաս չեյին, քան ուսական բանակի կորուստները: Պատերազմի վերջում Յապոնիան ռազմապաշտ էր նետել վոչ միայն բոլոր կանոնավոր զորամասերը, այլև մորիլիզացիայի յեր յենթարկել իր բոլոր պահեստի. ռեսուրսները: Զարմանալի չէ, վոր Յուսիմայից յերեք ու անց Յապոնիան առաջինը դիմեց ԱՄՆ պրեզիդենտ Ռուզվելտին՝ առաջարկելով հանդես գալու իրեն միջնորդ և կազմակերպելու կովոդ կողմերի հանդիպումը հաշտության բանակցություններ վարելու համար:

* * *

Լենինն ուշադիր կերպով հետևում էր պատերազմի ընթացքին, վորովհետև նախատեսում էր նրա հեղափոխական հետևանքները: Լենինը նախատեսում էր պատերազմի հեղափոխականացնող ազդեցությունը ցարական Ռուսաստանի ժողովրդական մասսաների վրա, վորոնց ուսերի վրա ընկավ ցարական ինքնակալության հանցագործ ավանտյուրայի հետևանքների ամբողջ ծանրությունը:

Լենինը, նրա հետ ման մյուս բոլշևիկներն այդ պատերազմում պարտվողականներ եյին: Նրանք տեսնում էյին, վոր ցարական բանակի պարտությունը կհանգի յերկրի հեղափոխականացման, կարազացնի հեղափոխությունը, կթուլացնի ցարական ինքնակալությունը, կոգնի նրա նեխվածության մերկացմանը:

«Ինչի՞ յենք ձգտում մենք» հոգվածում Լենինը գրում էր.

«...Ռուսաստանի ապրած պատմական մոմենտը մեր կուսակցությունից պահանջում է լարել իր բոլոր ուժերը: Հեղափոխական հուզումը բանվոր դասակարգի մեջ, խմո-

քումը բնակչության մյուս խավերում շարունակ աճում է. պատերազմը և ճգնաժամը, սովն ու գործազրկությունը ավելի ու ավելի խորն են փորում ինքնակալության հիմքերը, խայտառակ պատերազմի խայտառակ վախճանն այնքան էլ արդեն հեռու չէ, և այդ վախճանն անխուսափելիորեն տասնակարգին կանգնեցնելու յե դեմ առ դեմ նրա թշնամիների հետ, ամենավճռական հարձակողական միջոցներ է պահանջելու սոցիալ-դեմոկրատիայից»¹:

Լենինը պնդում էր բոլոր հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցական կազմակերպությունների համախմբման վրա, այնպիսի պայմաններ ստեղծելու վրա, վորոնք ապահովեն բանվոր դասակարգի վճռական գրոհը ցարական ինքնակալության վրա:

Մենչևիկները հենց սկզբից այլ դիրք բռնեցին: Նրանց դիրքը վոչնչով չէր տարբերվում լիբերալների դիրքից: Դանի և Տրոցկու կողմից առաջ քաշված՝ «Հաշտություն ինչ գնով էլ լինի» լոզունգը դարձավ մենչևիկների լոզունգը: Բայց չէ՛ վոր կադետներն էլ եյին առաջադրել նույն այդ լոզունգը, վոր չափազանց չահավետ էր վոչ միայն ուսուստանյան, այլև ոտարերկրյա բուրժուազիային:

«Մենչևիկները, այդ թվում նաև Տրոցկին, գլորվում էյին պաշտպանողականության, այսինքն՝ ցարի, կալվածատերերի և կապիտալիստների «Հայրենիքի» պաշտպանության դիրքերը»²:

Յեկրոպայի և Ամերիկայի յերկրների բուրժուազիան տեսնում էր, թե ինչպես ուս-յապոնական պատերազմում ցարական բանակի պարտության՝ ազդեցության տակ աճում և ընդարձակվում է հեղափոխական շարժումը Ռուսաստանում: Վորքան ավելի լայնորեն, խոր ու պայծառ կերպով էյին տեղի ունենում հեղափոխական իրադարձությունները

¹ Լենին, Յերկ., հ. VI, հայերեն, էջ 481:

² ՀՀԻԿ(Բ)Կ պատմություն: Համառոտ դասընթաց. Բաղճրատ, 1938 թ., էջ 75:

Ռուսաստանում, այսինքն ավելի արագորեն լոնդոնի, Նյու-
Յորկի, Փարիզի և Բեռլինի բորսաների դորժիչները դալիս
եյին այն գիտակցության, վոր ռուս-յապոնական պատերազ-
մը կարող է հանգել հեղափոխության, իսկ այդ հեղափո-
խությունը չի սահմանափակվի Ռուսաստանի շրջանակնե-
րով:

Լենինը գտնում էր, վոր յապոնական իմպերիալիստնե-
րից Հեռավոր-Արևելքում ցարական Ռուսաստանի կրած
պարտությունը մոտեցնում է հեղափոխական լուծումը, մո-
տեցնում է ցարական ինքնակալության վախճանը, ուժեղաց-
նում է հեղափոխության հզորությունը:

Ահա թե ինչու յեր Լենինն այդպես խիստ քննադատում
մենչևիկյան «Искра»-յի գեմատվային կամպանիայի ոպոր-
տունիստական պլանը, վորը բանվոր դասակարգին դատա-
պարտում էր յենթարկվելու լիբերալ բուրժուազիային: Լե-
նինը գտնում էր, վոր պատերազմն այնպիսի մոմենտ է
ստեղծել, յերբ ցարական ինքնակալությունն «առանձնապես
ակնհայտորեն է յերեբվում և յերբ լուրջ հարվածն առանձ-
նապես անհրաժեշտ է, առանձնապես ոգտակար է և կարող
է դառնալ վճռական հարված»¹: Իսկ մինչդեռ այդ նույն
մոմենտին մենչևիկները բանվոր դասակարգին խորհուրդ
եյին տալիս վարել մի տակտիկա, վորը չվախեցներ և չա-
հաբեկեր գեմատվոյականներին, խուճապ չառաջացներ «ոպո-
զիցիայի», այսինքն հեղափոխությանը թշնամի լիբերալ
բուրժուազիայի շրջանում:

1904 թ. աշնանը բանը հասավ արդեն հեղափոխական
ցույցերի: Դրանք պատերազմի դեմ ուղղված բողոքի ցույ-
ցեր եյին. հոկտեմբերին Պետերբուրգում—ցույց վիրտրդյան
բանտի մոտ, Մոսկվայում—ուսանողների բողոքի ցույցը
պատերազմի դեմ: Այդ փաստերի հիման վրա Լենինը ցույց
է տալիս, թե ինչպես մենչևիկյան տակտիկան հակասության
մեջ ընկավ հեղափոխական կյանքի իրադարձությունների
հետ: Մենչևիկների տակտիկայի համաձայն պետք էր պայ-

քարել այդ ցույցերի դեմ, վորովհետեւ նրանք, անկասկած,
վախեցնում եյին գեմատվային ոպողիցիային: Քննադատելով
գեմատվային կամպանիան և մենչևիկյան «Искра»-յի պլանը,
Լենինը գրում էր, թե պատերազմը և ռազմական պարտու-
թյան հնարավորությունը անխուսափելիորեն կստեղծեն քա-
ղաքական կրիզիս, վորից դուրս դալու միայն մի յեւք կա-
րող է լինել՝ համաժողովրդական գինւած ապստամբու-
թյունը:

«Ինքնակալությունը և պրոլետարիատը» հոգւածի մեջ
Լենինը զարդացնում էր պրոլետարիատի և նրա կուսակցու-
թյան՝ բուլչևիկների կուսակցության պայքարի հստակ դի-
ժը. «Ռուսական պրոլետարիատի վրա ամենալուրջ խնդիր
է դրված,—գրում էր Լենինը:—Ինքնակալությունը տատան-
վում է: Ծանր և անհուսալի պատերազմը, վորի մեջ նա
նետվել է, խորապես խախտել է նրա իշխանության և տի-
րապետության հիմունքները: Այժմ նա չի կարող մնալ ա-
ռանց կառավարող դասակարգերին դիմելու, առանց ինտե-
լիգենցիայի պաշտպանության, իսկ այդպիսի դիմումը և
այդպիսի աջակցությունն անխուսափելիորեն իրենց հետեից
բերում են սահմանադրական պահանջներ: Բուրժուական
դասակարգերն աշխատում են իրենց ոգտին վերագրել կա-
ռավարության դժվարին կացությունը: Կառավարությունը
հուսահատ խաղ է խաղում, վորպեսզի դուրս արձնի, ա-
պստվի աննշան զիջումներով, վոչ-քաղաքական ռեֆորմնե-
րով, վոչինչ չպարտավորեցնող խոստումներով, վորոնցով
լիքն է ցարական նոր հրովարտակը: Կհաջողվի արդյոք թե-
կուղ ժամանակավորապես և մասնակիորեն այդպիսի խա-
ղը, այդ կախված է, վերջին հաշվով, ռուսական պրոլե-
տարիատից, նրա կազմակերպվածությունից և նրա հեղա-
փոխական գրոհի ուժից: Պրոլետարիատը պետք է ոգտվի
իրեն համար արտասովոր կերպով շահավետ քաղաքական
դրությունից: Պրոլետարիատը պետք է աջակցի բուրժուա-
զիայի սահմանադրական շարժմանը, թափահարի և իր շուր-
ջը համախմբի շահագործվող ժողովրդական մասսաների վոր-
քան կարելի յէ լայն խավեր, հավաքի իր բոլոր ուժերը և

¹ Ленин, Соч. т., VII, стр. 7.

ապստամբություն բարձրացնի կառավարութեան առաջնա-
գլուխն հոսսահատութեան մոմենտին, ժողովրդի առաջնա-
պետ վերջով լած մոմենտին»¹:

* *

Պատերազմի կապակցութեամբ կուսակցական կոմիտե-
ները տեղեկութիւն հսկայական ազդեցություն աշխատանք ծավա-
լեցին: Այն ժամանակվա թուրքիկները ամենամեծ մասը,
հատկապէս զինվորներին և նավաստիներին ուղղված թուր-
քիկները, կապված եր ուսու-յապոնական պատերազմի հետ:

Այդ պրոկլամացիաները տարածվում էին վոչ միայն
թիկուրքում՝ զորանոցներում, պահեստայինների մեջ, Հե-
ռալոր-Արեւելք ուղեորով ու շէնքերի վազոններում, — այլ
նաեւ ֆրոնտում, և նրանք այնտեղ ջերմ արձագանք էին
գտնում զինվորական մասսաների մեջ: Չկար կուսակցական
վոչ մի կոմիտե, վորը պատերազմի կապակցութեամբ մի-
ջանի թուրքիկներ բաց չթողներ:

«Մայիսի մեկը» թուրքիկի նախագիծում, վոր կազմել եր
Լենինը 1904 թվականին, ասված եր.

«... ցարական կառավարութեանն իր մոլեգին խաղի
մեջ, խաղաղ Ուկրաինայի ափերին կորչող ժողովրդական
ունեցվածքի և յերիտասարդ ուժերի հանցադործ կո-
ղոված մեջ ամեն սահման անցել ե: Ամեն մի պատերազմ
ժողովրդական ուժերի լարում և պահանջում, իսկ կուլտու-
րական և ազատ Յապոնիայի դեմ մղվող ծանր պատերազմը
Ռուսաստանից պահանջում և վիթխարի լարում: Յեւ այդ
լարումն ընկնում և այնպիսի մոմենտի, յերբ վոստրիկանա-
կան ինքնիշխանութեան շէնքն սկսել և արդեն յերբնել
արթնացող պրոլետարիատի հարվածների տակ: Պատերազմը
մերկացնում և կառավարութեան բոլոր թուլ կողմերը, պա-
տերազմը պոկում և կեղծ ցուցանակները, պատերազմը
բացահայտում և ներքին նախաձեռնութեանը, պատե-
րազմը ցարական ինքնակալութեան անհեթեթութեանը

հասցնում և մինչև այնտեղ, վոր այն ամենքի և յուրաքան-
չյուրի աչքին և ընկնում, պատերազմը ցուց և տալիս հին
Ռուսաստանի, իրավադուրկ, խաղաղ ու ծեծկված Ռուսաս-
տանի, վոստրիկանական կառավարութեանից կախման մեջ
մնացող Ռուսաստանի հոգեւորը»:

Թուրքիկը վերջանում և «Կորչի՛ հանցադործ և ալա-
ղակային ցարական ինքնակալութեանը» լողունգով¹:

* *

1904 թ. դեկտեմբերի 20-ին (հ. տ.) կապիտուլացիայի
յեթարկվեց առաջնակարգ բերդ՝ Պորտ-Արտուրը, վորի ամ-
րացման վրա հսկայական միջոցներ էին ծախսվել: Պորտ-
Արտուրի անկումն արեւմտա-յեւրոպական բուրժուազիան
դիտում եր վորպէս պատմական կատաստրոֆ: Բուրժուա-
կան «Պրանկֆուրտեր ցայտունը» լրագիրը գրում եր. «Փը-
վում և հզոր իմպերիայի բարոյական ուժը, նսեմանում և
այն յերիտասարդ դասայի հեղինակութեանը, վոր դեռ չի
կարողացել ինչպէս հարկն և ծախսվել: Քաղաքական մի
ամբողջ սխտեմի դատաւիճիւնն և հանդում, ընդհատվում են
յերկար շարք պահանջները, կոտրվում են հզորագլուխ ջան-
քերը»:

Նշելով այդ հաղորդագրութեանը, Լենինն իր նշանավոր
«Պորտ-Արտուրի անկումը» հոգվածի մեջ տալիս և ուսու-
յապոնական պատերազմի և Պորտ-Արտուրի մոտ ցարական
բանակի պարտութեան պատճառների փայլուն անալիզը: Լե-
նինը նշում եր, վոր յեւրոպական ռեակցիայի հոսսալի հե-
նարան հանդիսացող ռազմական ուժի կրակը, ցարա-
կան Ռուսաստանի կատաստրոֆան յեւրոպական ամբողջ
բուրժուազիայի համար «սարսափելի» յե թվում այն պատ-
ճառով, վոր «... այդ կատաստրոֆան նշանակում և համաշ-
խարհային կապիտալիստական զարգացման վիթխարի ա-
րագացում, պատմութեան արագացում, իսկ բուրժուազիան
չատ լավ, չափազանց լավ դիտե, դառն փորձով դիտե, վոր

¹ Ленин, Соч., т. VII, стр. 32.

¹ Ленин, Соч., т. XXX, стр. 77.

այդպիսի արագացումը պրոլետարիատի սոցիալական հեղափոխութեան արագացումն է»¹։

Այո, յեվրոպական բուրժուազիական վախենալու բան ունի, — այնուհետեւ գրում է Լենինը։ — Պրոլետարիատը իրոք վոր ուրախանալու բան ունի։ Մեր ամենավոխերիմ թշնամուկատաստրոֆան նշանակում է վոչ միայն ռուսական աղափոխութեան մոտեցումը։ Այն նախագուշակում է նաեւ յեվրոպական պրոլետարիատի հեղափոխական նոր վերելքը»²։

Լենինը բացատրում է, թե ինչու հատկապէս Պորտ-Արտուրի անկումը յեվրոպական բուրժուազիայի համար և առանձնապէս ռուսական բուրժուազիայի համար հանդիսանում է կատաստրոֆա։

«Յապոնացիները պատերազմի գլխավոր նպատակին հասել են։ Պրոգրեսսիվ, առաջավոր Ասիան անուղղելի հարված հասցրեց հետամնաց և ռեակցիոն Յեվրոպային»³։ Ռուս-յապոնական պատերազմից միջանի տարի առաջ յեվրոպական իմպերիալիզմը միացավ, վորպէսզի միացյալ ուժերով սահմանափակի Յապոնիայի ախորժակը։ Դրա շնորհիվ ցարական Ռուսաստանը զավթեց Պորտ-Արտուրը։ Պորտ-Արտուրի ամրացման, յերկաթուղիներ կառուցելու և նավատորմի վրա ցարական Ռուսաստանը ծախսեց հարյուրավոր միլիոն ռուբլիներ։ Յարական կառավարութեան կողմից դնված յեվրոպական մամուլը փառաբանում էր Պորտ-Արտուրը, վորպէս անառիկ ամրոց, վորն իր ուժով հաւասար է վեց Սեւաստոպոլիսի։ «Յեւ ահա բոլորի կողմից մինչ այդ արհամարհված, փոքրիկ Յապոնիան ութ ամսվա ընթացքում տիրապետում է այդ ամրութեան, մինչդեռ Անգլիան ու Ֆրանսիան մի ամբողջ տարի միասին քարշ յեկան միայն Սեւաստոպոլը գրավելու վրա»⁴։

Յարական Ռուսաստանի այդ պարտութիւնը Լենինը

համարում էր անուղղելի, վորովհետեւ այն վճռեց ռուս-յապոնական պատերազմի գլխավոր ու արմատական հարցը — ծովի վրա գերիշխելու հարցը։ Ռուսական խաղաղովկիանոսյան նախատորմն ամբողջովին վոչնչացվեց, իսկ յապոնական ուժեղացավ, վորովհետեւ յապոնացիները շուտով հանեցին ռուսական խորտակված նավերը։ Բացի դրանից, յապոնացիներն ազատեցին բերդի պաշարումով գրաւված 100-հազարանոց բանակը և կարողացան այն չարժեւ ընդդէմ Կուրոպատիկնի։ Այդ բանակը մասնակցեց մուկդենյան ճակատամարտին և ռուսական բանակի պարտութեան մեջ վերջին դեր չխաղաց։

Սակայն բանը միայն ռազմական պարտութիւնը չէր։ «Ինքնակալութեան կրած ռազմական կրակը եւլ ավելի մեծ նշանակութիւն է ստանում, վորպէս քաղաքական մեր ամբողջ սխտեմի խորտակման նշան»¹, — գրում էր Լենինը։ Յարական ինքնակալութեան ռազմական պարտութիւնները մասսաների առաջ ցայտուն կերպով հաստատեցին Ռուսաստանի պրոլետարիատի և բոլոր առաջավոր մարդկանց կողմից ինքնակալութեան քննադատութիւնը։ Պորտ-Արտուրի անկումը ամենայն պարզորոշութեամբ բացահայտեց ցարական ինքնակալութեան նեխվածութիւնը, նրա չահերի անհամատեղելիութիւնը ժողովրդի չահերի հետ, նրա ռազմական անընդունակութիւնը։ «Գեղեցիկ դադող — ահա թե ինչ դուրս յեկավ ինքնակալութիւնն արտաքին պաշտպանութեան, ինքնակալութեանն ամենից հարադատ և մոտիկ, այսպէս ասած, մասնադիտութեան բնադավառում»²։

Ռուս-յապոնական պատերազմում կրած պարտութիւնը ամենից առաջ հանդիսանում էր ինքնակալութեան նեխվածութեան արդիւնք, դասակարգային ներքին հակասութիւնների արդիւնք, վոր քայքայում է խարխուլ եյին ցարիզմի հզորութիւնը։ Պարտութիւնը պատերազմում — արդիւնք էր յերկրի անտեսական, քաղաքական և կուլտուրական հետա-

¹ Ленин, Соч., т. VII, стр. 44, 45.

² Նույն տեղում, էջ 46։

³ Նույն տեղում։

⁴ Նույն տեղում։

¹ Ленин, Соч., т. VII, стр. 46.

² Նույն տեղում, էջ 48։

մնացութեան, վոր նրան դատաւարտել եր ցարական ինքնակալութիւնը: Ճորտատեր-կալվածատերերի գերիշխանութեան բոլոր հետեւանքներն ամենից սուր կերպով իրենց զգալ տվեցին պատերազմի մեջ, իմպերիալիստական յեղիտասարդ գիշատիչի հետ հանդիպելիս: Վերջապես, պարտութիւնը պատերազմում հանդիսացավ այն բանի արդեւոյնը, վոր ժողովրդական մասսաները խորապէս բացասական վերաբերմունք ցույց տվին պատերազմի զավթողական նպատակներին, վոր հետապնդում եր ռուսական ցարիզմը:

Լենինը մատնանշում ե Ռուսաստանի ռազմական կազմակերպութեան և նրա ամբողջ տնտեսական ու կուլտուրական կարգի միջև յեղած սերտ կապը, Ռուսաստանի ռազմական կրախի և քաղաքական կրիզիսի կապը:

Լենինը խստորեն քննադատում ե մենչևիկներին ու եսերների դերքը պատերազմի հարցում և նրանց վերաբերմունքը ցարական բանակի պարտութեան փաստին: Լենինն ամենից առաջ պատասխանում ե եսերների կուսակցութեան որդան «Революционная Россия»-ին, վորը հարձակվել եր պատերազմի հարցում հեղափոխական դերի վրա կանգնած Գեդի և Հայնդմանի վրա: Գեդը և Հայնդմանը այդ նույն ժամանակ տեսնում եյին, վոր ցարական բանակի պարտութիւնը կարող ե հեղափոխական նշանակութիւն ունենալ:

«Առաջավոր յերկրի պատերազմը հետամնաց յերկրի դեմ այս անգամ ել, ինչպէս արդեն բազմիցս պատմութեան մեջ, հեղափոխական մեծ դեր խաղաց... գրում ե Լենինը.—Պրոլետարիատը թշնամի յե ամեն մի բուրժուազիայի և բուրժուական հասարակարգի ամեն տեսակի արտահայտութիւններին, բայց այդ թշնամութիւնը նրան չի փրկում բուրժուազիայի պատմականորեն պրոգրեսսիվ և ռեակցիոն ներկայացուցիչներին տարբերելու պարտավորութիւնից»¹:

Մենչևիկյան «Искра»-ն ճիշտ այդպէս ել անուշադիր չթողեց Գեդին և Հայնդմանին, իսկ վոր գլխավորն ե՝ մենչևիկյան «Искра»-ն առաջ քաշեց «Հաշտութիւն ինչ գնով ել

լինի» լոգունգը: Այդ տեսակետը պաշտպանում եյին Դանը և Տրոցկին:

Պատասխանելով մենչևիկյան, ըստ ելութեան պաշտպանողական, կադետական, պացիֆիստական դատողութիւններին, Լենինը գրում եր.

«Վոչ: Ռուսական ազատութեան և սոցիալիզմի համար ռուսական (և համաշխարհային) պրոլետարիատի պայքարի գործը շատ ուժեղ կերպով կախված ե ինքնակալութեան ռազմական պարտութիւններէից: Այդ գործը շատ շահեց ռազմական կրախից, վոր սարսափ ե ներշնչում յեվրոպական բոլոր կարգի պահպանիչներին: Հեղափոխական պրոլետարիատը պետք ե անդնդրում ագիտացիա մղի պատերազմի դեմ, այդ դեպքում միշտ հիշելով, վոր պատերազմները չեն վերացվի, քանի դեռ մնում ե դասակարգային գերիշխանութիւնն առհասարակ: Խաղաղութեան մասին տափալ ֆրազներով à la Ժորես չես ոգնի ճնշված դասակարգին, վորը պատասխանատու չե բուրժուական յերկու ազդեցութիւնների միջև մղված բուրժուական պատերազմի համար, վորն ամեն ինչ անում ե տապալելու համար ամեն մի բուրժուազիայի ընդհանրապէս, վորը գիտե ժողովրդական թշնամութիւններին անընդգրկելիութիւնը նաև կապիտալիստական «խաղաղ» շահագործման ժամանակ: Բայց, պայքարելով ազատ կոնկուրենցիայի դեմ, մենք չենք կարող մոռանալ նրա պրոգրեսսիվութիւնը կիսաճորտատիրական հասարակարգի համեմատութեամբ: Պայքարելով ամեն տեսակի պատերազմներին և ամեն մի բուրժուազիայի դեմ, մենք խստորեն պետք ե մեր ագիտացիայի մեջ տարբերենք պրոգրեսսիվ բուրժուազիան ճորտատիրական ինքնակալութիւնից, մենք մշտապէս պետք ե նշենք պատմական պատերազմի հեղափոխական մեծ դերը, վորի ակամա մասնակիցն ե հանդիսանում ռուս բանվորը:

Վոչ թե ռուս ժողովուրդը, այլ ռուսական ինքնակալութիւնն ե սկսել դադուլթային այդ պատերազմը, վորը վերածվեց հին և նոր բուրժուական աշխարհի պատերազմի: Վոչ թե ռուս ժողովուրդը, այլ ինքնակալութիւնը խայտա-

¹ Նույն տեղում, եջ 48:

1926

աակ պարտություն կրեց: Ռուս ժողովուրդը շահեց ինքնա-
կալության պարտությունից: Պորտ-Արտուրի կապիտուլա-
ցիան ցարիզմի կապիտուլացիայի նախերգանքն է»¹:

Այսպիսով, Լենինը, — իսկ Լենինի դիրքն այն ժամանակ
պաշտպանում էյին կուսակցության բոլշևիկյան բոլոր կոմի-
տեները, — ռուս-յապոնական պատերազմի հարցում կանգնած
էր, հստակ արտահայտված՝ պարտվողական տեսակետի
վրա: Լենինը տեսնում էր, վոր պատերազմը մոտեցնում է
ցարական ինքնակալության վախճանը: Բայց Լենինը նմա-
նապես տեսնում էր և այն, վոր ռուսական հեղափոխու-
թյունը, վորի մոտենալն արագացնում է պատերազմը, հան-
դիսանում է յեվրոպական հեղափոխության նախերգանքը:
Հենց այս հանգամանքն էլ ցարական Ռուսաստանի ռազմա-
կան փոխառությունների մեջ հարյուրավոր միլիոն ռուբլի-
ներ ներդրած արևմտա-յեվրոպական բուրժուազիային ստի-
պեց չտապեցնել ցարին ու միկադոյին՝ վերջացնելու պատե-
րազմը: Հեղափոխության նկատմամբ յեղած վախը իմպե-
րիալիստներին ամենից ավելի դրդում էր ճնշում գործադրել
ցարական կառավարության վրա շուտափույթ հաշտություն
կնքելու նպատակով:

Իհարկե, այստեղ ուրիշ հաշիվ էլ կար — ոգտվել Ռու-
սաստանի թուլությունից Ձինաստանի նոր բաժանման ժա-
մանակ իր համար վորոշ ողուտ ստանալու հաշիվ: Հայտ-
նի յե, վոր պատերազմի ժամանակ գոյություն ունեւ ան-
գլո-ամերիկյան համաձայնություն, ըստ վորի այդ յերկու
յերկրները, ավելի շատ Անգլիան իսկ ավելի քիչ՝ Ամերի-
կան, Յապոնիային ոժանդակություն ցույց տվին: Առանձ-
նապես քաղաքական, ֆինանսական և ռազմա-տեխնիկական
նշանակելի ողնություն ցույց տվին անգլիական իմպերիա-
լիստները:

Յարական բանակի պաշտպանությունն ուժեղացրեց գյու-
ղացիների և բանվորների հեղափոխական շարժումն ընդդեմ
ցարիզմի, դժգոհություն առաջացրեց լիբերալ բուրժուա-

զիայի մեջ: Վերջինս սկսեց խոսել հեղափոխության մասին,
նպատակ ունենալով ստիպելու ցարական կառավարությանը
զիջումներ անելու իրեն և սահմանադրություն տալու: Լի-
բերալ բուրժուազիայի մեջ դժգոհություն է առաջանում
ինքնակալության, նրա՝ ամեն մի ոպողիցիոն շարժում
ճնշելու քաղաքականության դեմ:

Նշելով լիբերալ բուրժուազիայի մեջ յեղած այդ խմո-
րումը, Լենինը գրում էր, վոր «հեղափոխությանն սկսում
են հավատալ ամենաանհավատները: Հեղափոխության
նկատմամբ ընդհանուր հավատը արդեն հեղափոխության
սկիզբն է»¹:

* *

✓ Պորտ-Արտուրի անկումից հետո նոր դորահավաք սկս-
վեց: Յարը ինչ էլ վոր լինի ուղում էր ապացուցել, վոր
ինքն ընդունակ է հաղթելու յապոնական իմպերիալիզմին:
Բացի դրանից, հաղթանակը ցարական Ռուսաստանում հար-
կավոր էր նոր փոխառություններ ստանալու համար:

✕ Չորահավաքի կապակցությամբ բոլշևիկյան կուսակցա-
կան կոմիտեները ծավալեցին մասսայական լայն կամպա-
նիա: Լույս էյին ընծայվում թուլցիկներ: Դրանցից հետա-
քըքիր են ՌՄԴԲԿ Բազվի կոմիտեի կոչերը, վորին ղեկա-
վարում էր այն ժամանակ ընկեր Ստալինը: «Ճշմարտու-
թյունը պատերազմի մասին (Կովկասի առաջիկա գորահա-
վաքի առթիվ)» թուլցիկի մեջ Բազվի կոմիտեն գրում էր.

«Պորտ-Արտուրն ընկա՛վ:

Դեռ յերեկ կառավարությունը մոլորեցնում էր 100-մի-
լիոնանոց ժողովրդին. Ստեսսելը հերո՞ւ է: Արտուրում մթեր-
քի պաշարը կրավականացնի դեռևս կես տարի, գորքի վո-
դին հիանալի յե: Իսկ յապոնացիները մեռնում են, ինչպես
ճանճեր:

Յեկ այդ բոլորն ստոր կեղծիք էր: Միայն այժմ մենք
իմացանք իսկական ճշմարտությունը: Պատերազմը հանկար-

¹ Ленин, Соч., т. VII, стр. 49.

¹ Նույն տեղում, էջ 50:

ծակիլի բերեց ցարական կառավարութեանը: Պորտ-Արտու-
րում չկային համապատասխան քանակի հրանոթներ, ուս-
մամթերք, պաշարն անբավարար էր, սովը և ցինդան մո-
լեղում էին զինվորներին մեջ: Պորտ-Արտուրի 50.000
պաշտպանողներէց 25.000-ը սպանվեցին, կենդանի մնացած
25.000-էց 14.000-ը վիրավոր դուրս յեկավ և 10.000-ը ցին-
դայով հիվանդ: Յեւ վո՛չ մի առողջ մարդ:

Այսպե՛ս և կառավարութեան ճամբարտարութիւնը:

Մտածեցե՛ք, ընկերներ. 50.000 ընտիր մարդիկ տանջա-
մահ և հաշմանդամ են արված, իսկ մենք, նրանց հարա-
զատներն ու մերձավորները, այդ ամենն այժմ միայն իմա-
ցանք, յերբ այդ տառապալներէց շատերին պետք չեն վոչ
մեր արցունքները և վոչ եւ սիրտխնայքները:

Դեռ ավելին. ուստի ժողովուրդը մինչև հիմա չգիտէ,
թէ ինչ պատճառներով սկսվեց պատերազմը»:

Կոչը նշում է, վոր 11 ամիսների ընթացքում պատերազ-
մի վրա ծախսվել է ավելի քան 500 միլ. ուրբի, բացի խոր-
տակված նավատորմի և յապոնացիների ձեռքն անցած Չին-
աբեկայան յերկաթուղու արժեքից, Պորտ-Արտուրից և Դալ-
նի նավահանգստից: Կոչի մեջ այնուհետև մատնանշվում է,
վոր նորից 600 միլ. ուրբի յէ հատկացված պատերազմին,
բարձր տոկոսներով նոր փոխառութիւններ են վերցված,
ուսումնական նոր շրջաններ են մոբիլիզացիայի յենթարկվում
և զորահաւաքի պատրաստութիւն է կատարվում Կովկա-
սում: Կոչը վերջանում է հրավեր կարդալով բողոքելու այդ
սարսափելի սպանդանոցի դեմ և պահանջելու Մահմադիւր
ժողովի հրաւիրում:

Դրանից յերկու ամիս առաջ ՌՄԴԻԿ Կովկասյան միու-
թեան Բաթումի կոմիտեն պատերազմի կապակցութեամբ բաց
թողեց «Չինվորներ» կոչը: Այդ կոչի մեջ զինվորներին բա-
ցատրվում էին այն պատճառները, վորոնցով ցարն սկսել
է պատերազմը: «Նրան հարկավոր էր սկսել այդ պատերազ-
մը, վորպեսզի ժողովուրդի ուշադրութիւնը հեռացներ Ռու-
սաստանի ներքին գործերից, վորպեսզի թնդանոթների վո-
րոտով և հաղթանակների փայլով խեղդէր ժողովուրդի հեծե-

ծանքն ու հառաչանքը, ժողովուրդը, վորն իր դաժան թշնա-
մու՝ ցարի և ցարական ուղրիչնիկների դեմ մարտի յէ նետ-
վում: Նրան հարկավոր է պատերազմը, վորպեսզի հնարա-
վորութիւն տա իր պալատականներին ու գեներալներին
հարստանալու պետական կապալներով և ստանալու նոր
չքանչաններ ու աստիճաններ: Յեւ դեռ համար ուստ զին-
վորները պետք է ծածկեն Մանջուրիան իրենց ղեկներին
կույտերով:

Проклятие ему, королю всех счастливых,
Не любит он нас, бедняков терпеливых,
Не жаль ему нас *...

Չինվորներ՝ Լըջորեն մտածեցեք այս ամբողջ ասվածի
վրա և ասացեք, թէ ո՞ւր գնալ, ո՞ւմ համար կռվել. թա-
ղավորի հետ, բայց հայրենիքի դե՞մ, թե՞ հայրենիքի հա-
մար՝ ցարի և նրա կառավարութեան դեմ:

Կորչե՛ր խայտառակ պատերազմը:

Կորչե՛ն հայրենիքի թշնամիները—ցարը և նրա գործա-
կիցները:

Կեցցե՛ր ազատազրկած Ռուսաստանը»:

Պատերազմի հենց սկզբին, 1904 թ. մարտի 15-ին, ՌՄԴԻԿ
Բազովի կոմիտեն մի թուուցիկ բաց թողեց, վորի մեջ ասված
էր, թէ յապոնացիները հաղթում են գլխավորապէս այն
պատճառով, վոր նրանց մոտ սահմանադրական հասարակա-
կարդ է, վոր «յապոնացիները մեզ խփում են լուսավորու-
թեամբ»: Թուուցիկը վերջանում էր կոչ անելով պալքարել
ընդդեմ հայրենասիրական մանիֆեստացիաներին մասնակ-
ցելու և ազդեցիկ մղել պատերազմն սկսած ինքնակալու-
թեան դեմ:

«Ընկե՛ր բանվորներ: Բոլորին հետ պահեցեք այն մանի-
ֆեստացիաներին մասնակցելուց, վոր կազմակերպում է

* Անեծք նրան, բոլոր բախտավորների թաղավորին.
Չի սիրում նա մեզ, համբերատար չքավորներին,
Չի խղճում նա մեզ..

ռուսական վոստրիկանությունը, բացառեցե՞ք բալթերին և
ամեն մեկին, թե ով է սկսել պատերազմը և ում շահերի
համար է այն մղվում: Թող բոլորը հասկանան, վոր Կորեա-
յում և Մանջուրիայում ռուսական արյունը իր շահերի հա-
մար թափում է ինքնակալական կառավարությունը, ինչպես
վոր նա այդ արյունը թափում էր Բաթումի և Բալխանիի,
Պետերբուրգի ու Յարոսլավի, Ջլատովստի ու Ռոստովի փո-
ղոցներում»:

Սիրերի սոցիալ-դեմոկրատական միության մեջ այն
ժամանակ աշխատում էին մի ամբողջ շարք ականավոր
բոլշևիկներ. Տոմսկի՝ Սերգեյ Միրոնովիչ Կիրովը, Ոմս-
կում՝ Վալերիան Վլադիմիրովիչ Կոլբերգը: Սիրերի վրա-
յով էին գնում զորքերի ելեկտրոնները Հեռավոր Արևելք: Սի-
րերի սոցիալ-դեմոկրատական միությունը հսկայական կադ-
մակերպական ու ագիտացիոն աշխատանք էր կատարում
ռուս-յապոնական պատերազմի ժամանակ: Հեռավոր Արևելք
ուղևորվող բանակների զինվորներին ուղղած թուղթիկներ
ամենից շատ բաց թողին կուսակցական այն կոմիտեները,
վորոնք միավորված էին Սիրերի սոցիալ-դեմոկրատական
միության մեջ, այն է՝ Տոմսկի, Ոմսկի, Կրասնոյարսկի,
Իրկուտսկի, Ջլատայի կոմիտեները:

Դեռ 1903 թ. ամառը, զորքերը դեպի Հեռավոր Արևելք
չարժվելու ժամանակ, Սիրերի սոցիալ-դեմոկրատական մի-
ությունը թուղթիկ բաց թողեց՝ ուղղված «բոլոր զորքերին»,
վորի մեջ շարադրված էին Ռուսաստանում տեղի ունեցող
հեղափոխական իրադարձությունները: Պատերազմից կես
տարի առաջ լույս տեսած այդ թուղթիկի մեջ զինվորներին
արդեն բացատրվում էին ցարի սարքած ավանդուրայի
նպատակները:

«Զինվոր՝ յեղբայրներ,—կարդում ենք այդ պրոկլամա-
ցիայի մեջ:—Ահա և մեզ հիմա քշում են Հեռավոր Սիրեր,
դեպի Արևելք: Ինչո՞ւ: Ո՞ւմ պաշտպանելու, ո՞ւմնից պաշտ-
պանվելու: Թագավորին: Բայց ո՞վ է հարձակվել նրա
վրա: Հայրենի՞քը: Նույնպես վոչ: Ռուսական կառավարու-
թյունն ինքն է հարձակվում: Մանջուրիան—ահա համեղ

պատա՛ռ ցարական կառավարության համար: Յարի և նրա
ծառաների համար քիչ է ռուս ժողովրդից ծծած արյունը,
աշխատանքային քրտինքը: Նրանք շատ ազահ են, ափելի ու
ավելի շատ են ուղում նրանք:

Իրենց համար խաղաղ ապրում էյին հարևան չինացիներ-
ը: Յարական կառավարությունը նկատեց նրանց թուլու-
թյունը, տեսավ ոգուտը և գայթակղվեց: Զորք ուղար-
կեց... մորթեց ու սպանեց հազարավոր խաղաղ չինացիներ-
ի... Դրավեց ամբողջ մի յերկիր... Բայց այստեղ մյուս
յերկրների կառավարությունները նախանձեցին ռուսականին
և վորոչեցին նրանից խել կողոպտածի մի կտորը:

Ահա թե ինչու հիմա, վազոնների մեջ լցնելով, մեզ
հապճեպ քշում են Արևելք...»:

1904 թ. փետրվարին Սիրերի միությունը բաց է թող-
նում մի պրոկլամացիա, վորի մեջ հայտարարում է. «Մեզ,
մի զույգ միանուստ ձեռքերից բացի վոչինչ չունեցող պրոլե-
տարներին, վոչինչ չի կապում հին կյանքի ձևերին. մենք
վոչինչ չունենք, չկա և չի կարող լինել մեզ մոտ նաև այն
հայրենիքը, վորի համար մենք ստիպված լինենք կռվել:
Մեզ համար պատրիոտիզմը վատ հիվանդություն է, վոր
ուղում են իրենցից մեզ պատվաստել մեր թշնամիները:

Մեր թշնամին—բոլոր ժողովուրդների և բոլոր յերկր-
ների բուրժուազիան է:

Մեր պայքարը—ամբողջ աշխարհի բոլոր լեզուների և
ցեղերի, բոլոր պրոլետարների ընկերական պայքարն է բո-
լոր ժողովուրդների բուրժուազիայի դեմ: «Պրոլետարեն՝
բոլոր յերկրների, միացե՛ք»—ահա մեր մարտական կանչը»:

Պրոկլամացիան վերջանում է պատերազմի դեմ հեղափո-
խական ցույցերի կոչով.

«Դեն չարտեցե՞ք ծախված տերտերներին, վորոնք խաչը
ձեռքներին ժողովրդին ուղարկում են մեռնելու ցարական
կապրիդի համար:

Վռնդեցե՞ք իրենց ստրկամիտ զղացումներն արտահայտող
ստորաքարչ բուրժուաներին: Զինվորներին ուղեկցե՞ք

ցուցցերով և կարմիր դրոշակներով... Կեցցե համառուսա-տանյան ժողովրդական հանրապետութիւնը...»:

«Ինչու համար պետք է մեռնեն ուս զինվորները» թուուցիկի մէջ Սիբիրի սոցիալ-դեմոկրատական միութիւնը բացատրում էր, վոր Հեռավոր Արեւելքում ուս զինվորը մեռնում է միայն ցարի փառքի համար, ցարական զահի համար, վորը ծաղկում է ժողովրդական թշվառութիւնների հողի վրա, կառուցված է մարդկային վտակների վրա:

«Զինվորներին», «40 մարդ, 8 ձի» թուուցիկների մէջ ՌՍԴԲԿ Սիբիրի սոցիալ-դեմոկրատական կոմիտեն կոչ է անում զինվորներին հետ դառնալ Ռուսաստան և իրենց գեներալներին ցարի դեմ:

Զինվորներին ուղղված «Յարի պատիվը և ժողովրդի պատիվը» թուուցիկի մէջ ՌՍԴԲԿ Սիբիրի միութենական կոմիտեն Պորտ-Արտուրի անկման կապակցութեամբ կոչ է անում ընդհանուր գործադուլի:

«Վո՛չ, բավական է, զինվորներ՛ր, բավական է, յեղբայրներ: Նայեցեք բանվորներին: Յեթե հարկ լինի մեռնել, ապա մեռնել ժողովրդի համար, և վոչ թե ցարի, ժողովրդին տանջողի և նրա թշնամու համար: Դե՛ ղուրս յեկեք վագոններից, զինվորներ՛ր. կանգնեցրե՛ք զնայցները: Ամենուրեք՝ Սիբիրի և Զարալիալի յերկաթուղու 5.000 վերստ ամբողջ յերկարութեամբ մենք բանվորներին պիտի ասենք. դադարեցրե՛ք աշխատանքը, ղուրս յեկեք արհեստանոցներից, հրաժարեցե՛ք զորքերը տեղափոխելուց, հրաժարեցե՛ք ձեր յեղբայրներին անխուսափելի մահվան տանելուց, ընդհանուր գործադուլ հայտարարեցե՛ք:

Յեւ յերբ կանգ կառնեն զնայցները, համարձակորեն, զինվորներ՛ր, վագեցեք բանվորների մոտ և նրանց հետ միասին հարձակեցեք ցարական կառավարութեան վրա, ցարական չինովնիկներին վրա, ձեր հրամանատարութեան վրա»¹:

¹ Հետագայում, յերբ կառավարութիւնն սկսեց զինվորներին զրգուլ բանվորներին դեմ այն բանի համար, վոր բանվորները չեն ուզում զինվորներին տեղափոխել, բանվորները հայտարարեցին, վոր զինվորներին կտեղափոխեն, բայց ուրիշ տեղափոխումները կդադարեցնեն:

Թուուցիկը վերջանում է հետեյալ լուրնով. «Դե՛, դե՛ պի պայքար, զինվորներ, դեպի պայքար, բանվորներ: Դուրս յեկեք վագոններից: Կանգնեցրեք զնայցները»:

Նույնպիսի թուուցիկ բաց թողնվեց՝ ուղղված Սիբիրի և Զարալիալի յերկաթուղային բոլոր բանվորներին հենց նույնպիսի լուրնով. «Միանգամից թողեք աշխատանքը, համարձակորեն ղուրս յեկեք արհեստանոցներից, կանգնեցրեք զնայցները»:

Տոմսկում ՌՍԴԲԿ կուսակցական կոմիտեյին գլխավորում էր Ս. Մ. Կիրովը: «Տոմսկ քաղաքի բոլոր բանվորներին» թուուցիկի մէջ, վոր բաց էր թողնված մայիսի 1-ի որվա առթիւ, Տոմսկի կոմիտեն կոչ է անում ապրիլի 18-ին փողոց յանել և մատնանշում է, վոր ուս բանվորը յապոնացիներին հետ չէ վոր պետք է կովի:

«Վո՛չ: Յեթե պիտի կովել—ապա պետք է կովել ցարի և նրա կառավարութեան դեմ, վորը քայքայում, խարում և սպանում է իր ժողովրդին: Յեւ թող՝

«Կորչի՛ ցարական կառավարութիւնը: Կորչի՛ կողոպտիչ պատերազմը: Կեցցե՛ սոցիալիզմը»—հուժկու կանչը տարածվի Ռուսաստանի բոլոր անկյուններում, արթնացնի քնածներին, բորբոքի պայքարողներին:

Ապրիլի 18-ին դեպի փողոց: Կեցցե՛ պատերազմը ցարի դեմ»:

1904 թ. փետրվարին ՌՍԴԲԿ Պետերբուրգի կոմիտեն թուուցիկ է բաց թողնում՝ ուղղված «Զինվորներին»¹: Թուուցիկի մէջ նշարգարանվում էր, թե ինչի համար է պատերազմ մղվում Հեռավոր Արեւելքում, և նշվում էր, վոր Մանջուրիայի միացումը Ռուսաստանին ե՛ւ ալելի կուժեղացնի բանվոր դատակարգի և բոլոր աշխատավորների ճնշումը, վորովհետեւ նոր ծայրամասերի ռազմական պահպանութեան համար կպահանջվի նորանոր միլիոնների ծախս, վորի համար միջոցները, հարկավ, կքամվեն հենց նույն այդ հյուժնով ժողովրդական զբաղանից քաղցի և ավերման գնով: Միակ մար-

¹ Կուսպատի արխիւ, թուուցիկ № 5502:

գիկ, ովքեր շահագրգռված են հրեշտակոր չափերով հակայա-
կան ուղևորության իմպերիային նոր տերիտորիաներ մի-
ացնելով,—չրանք ժողովրդական աշխատանքը շահագործող-
ներն են,—կապիտալիստները: Նրանց համար Մանջուրիան
իրենց ապրանքների վաճառահանման, նորանոր վաստակնե-
րի նոր շուկա յե: Մանջուրական հարցում շահագրգռված է
նաև ցարական կառավարությունը, վորովհետև, նախ, նրա
իշխանությունն ամեն մի ընդարձակում կրարձրացնի նրա հե-
ղինակությունը հարեան պետությունների աչքում, իսկ,
ապա նրա համար ել խորթ չեն առևտրական նկատառումնե-
րը: Հենց Յալու գետի ափին բարձրանում են կորեական ան-
տառները շահագործող ակցիոներական ընկերության գոր-
ծարանների խողովակները. այդ ընկերության գլխավոր
փայտերերն են ինքը միապետը, նրա հորյեղբայր Ալեք-
սանդր Միխայիլովիչը և նորին մեծության ստատու-քարտու-
ղար պարոն Բեգորրազովը—... Ահա թե ում շահերի համար
է վիճակված մեզանից շատերին ցած դնել իրենց գլուխը:
Հայրենիքի բարորությունը, ժողովրդի բարորությունը, ձեր
յեղբայրների, հայրերի, մայրերի բարորությունը սրա հետ
վոչ մի կապ չունեն»:

Այդ պրոկլամացիան վերջանում է կոչ անելով միանա-
լու ապստամբ ժողովրդին, յերբ նրա կրծքից հնչի «կորչի՛
ինքնակալությունը» մարտական կանչը:

1904 թ. նոյեմբերին բաց թողած պրոկլամացիայի մեջ
ՌՄԴԲԿ Պետերբուրգի կոմիտեն դիմում եր Ուստիսով գոր-
ծարանի պահեստի զինվորներին, կոչ անելով պատրաստվել
հեղափոխությանը, այն մոմենտին, յերբ կառավարության
տված զենքը նրանք կդարձնեն ցարիզմի դեմ:

«Ձեր տեղը,—կարդում ենք մենք պրոկլամացիայում,—
վոչ թե հանցագործ, ժողովրդի արյունով ու արտասուքնե-
րով վողողված ինքնակալության պաշտպանների շարքերումն
է, վորը խեղդում է բոլորին և ամեն ինչ յերկրում, այլ նրա
դեմ պայքարող բանվոր դասակարգի շարքերում: Հիմա,
յերբ նա բռնի ուժով ժողովրդական ուժերի գորահավաք է
կատարում Յապոնիայի դեմ պատերազմելու համար, Ռու-

սաստանում տեղի յե ունենում մի ուրիշ մեծ, ազատ զորա-
հավաք—հեղափոխական ուժերի գորահավաք քաղաքական
ազատություն նվաճելու համար: Հեղափոխական այդ բա-
նակի շարքերն է ձեզ կանչում, ընկեր պահեստայիններ,
Ռուսաստանի սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական կու-
սակցությունը: Պատրաստ յեղեք այն օրվան, յերբ կսկսվի
բանվոր դասակարգի և ժողովրդի պայքարի վերջին գործո-
ղությունն ինքնակալական կառավարության դեմ յերկրի
ազատագրության համար, այն ժամանակ վերցրեք հրամա-
նատարության կողմից ձեզ համար պատրաստած զենքերը և
հանդես յեկեք վորպես ժողովրդի վառավոր պաշտպաններ,
ուստական հեղափոխության պանծալի հերոսներ: Այդ օրերը
մոտ են, ընկեր-պահեստայիններ,—պատրաստ յեղեք նրանց:
Հեռավոր Արևելքում վոճրագործ ինքնակալության շահերի
համար պայքարելիս գտած մահը դժբախտ, վողորմելի
մահ է, իսկ Պետերբուրգի փողոցներում, կարմիր դրոշակ-
ների տակ, իշխող ճնշումից ու կամայականությունից հա-
յրենիքի ազատագրման համար պայքարելիս գտած մահը՝
մեծ ու պատվավոր մահ է:

Պատրաստ յեղեք նույնպիսի արագություն և վճռակա-
նություն կանգնելու ուսական հեղափոխության մարտիկ-
ների շարքերում, ինչպես վերջերս կատարեցին հրամանա-
տարության կողմից ցույցը ցրելու համար ուղարկված՝ Սե-
վաստոպոլի նավաստիները, նրանք իրենք կանգնեցին ցու-
ցարանների շարքերում և հրաձգություն սկսեցին իրենց վրա
ուղարկված զինվորների հետ»:

ՌՄԴԲԿ Յեկատերինոսլավի կոմիտեն «Յեկատերինո-
սլավի բոլոր բանվորներին»¹ ուղղած թուղթիկի մեջ, նկա-
րագրելով Հեռավոր Արևելքի դեպքերը, պարզաբանում է,
թե ինչի համար է ցարական կառավարությունը վարում
իմպերիալիստական, զավթողական քաղաքականություն, և
նշում է, վոր թե՛ յապոնական և թե՛ ուսական բանվորների
շահերը միատեսակ են:

¹ Կուսպատի արխիվ, պրոկլամացիա № 6978:

«Այդ շահերը սոցիալիզմի համար, չահագործողական հասարակարգի վոչնչացման համար ազատորեն պայքարելու մեջ են, այն հասարակարգի, վորի ժամանակ միայն հնարավոր են ժողովուրդների պատերազմները պարագիտ-կապիտալիստների շայկայի ոգտի համար: Այդ պատերազմը սկսելով, ինքնակալութունը գաղտնի հույս ուներ հեռացնել ժողովրդի ուշադրութունն իր ազատագրության համար պայքարելուց և գրանտով հետաձգել իր անխուսափելի կործանումը»:

* * *

Կարելի չէր բերել ՌՍԴԲԿ կուսակցական այլ կոմիտեների տասնյակ թուղիկները, վորոնք վկայում են ագիտացիոն և պրոպագանդիստական այն վիթխարի աշխատանքի մասին, վոր այն ժամանակ կատարում էր հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատիան: Թուղիկների մեջ բանվորներին, գյուղացիներին, զինվորներին և բոլոր աշխատավորներին պարզաբանվում էր ցարիզմի սկսած պատերազմի հանցադործութունը, նրա գավթողական նպատակները: Թուղիկները զինվորներին կոչ էյին անում պայքարել այդ պատերազմի գեմ բանվոր դասակարգի հետ ձեռք ձեռքի տված:

«Ժողովրդական մասսաները այդ պատերազմը չէին ուզում և գիտակցում էյին նրա վնասակարութունը Ռուսաստանի համար: Ժողովուրդը թանգ էր վճարում ցարական Ռուսաստանի հետամնացության համար»¹: Ռուս-յապոնական պատերազմը պոպուլյար չէր, այն սարքել էր ցարական կառավարութունը ժողովրդական մասսաների ուշադրութունը հեղափոխությունից հեռացնելու նպատակով: Բայց ցարական կառավարութունը չարաչար սխալվեց. պատերազմը արագացրեց հեղափոխությունը, պատերազմը այն դարձրեց անխուսափելի:

1905 թ. փետրվարի սկզբին Լենինը «Առաջին դասերը»

¹ «Համի(բ)ի պատմություն», համառոտ դասընթաց, Քաղհրատ, 1938 թ., հայերեն, էջ 75:

հողվածում մատնանշում էր, վոր ցարական կառավարութունը, տեսնելով հեղափոխական փոթորիկի յերկրորդ ալիքի անխուսափելիութունը, վործում է հասարակական ուշադրութունը հեռացնել ոսպական նորություններով, հրամայելով Կուրոպատիկներն հունվարին նոր հարձակում սկսելու: Ռազմական տեսակետից այդ անմխտ հարձակումը վերջացավ ցարական բանակի նոր լուրջ պարտությամբ: Ոտարերկրյա մամուլում սկսեցին հաղորդագրություններ լույս տեսնել այն մասին, թե մեծ իշխանները կուսակցութունը, տեսնելով, թե ինչպիսի վտանգ է ներկայացնում պատերազմը ինքնակալության համար, ուզում է վորքան կարելի չէ շուտ հաշտվել Յապոնիայի հետ: Բայց յապոնական իմպերիալիզմը չէր շտապում հաշտություն կնքել:

Պորտ-Արտուրի դրավումից հետո յապոնական կառավարութունը տեսավ ցարիզմի անընդունակությունը՝ դիմադրելու, ուստի և աշխատում էր վորքան հնարավոր է ավելի լրիվ ավարտել ցարական Ռուսաստանի ջախջախումը:

Պատերազմը վարելու համար ցարական կառավարությանը նոր փոխառություններ էյին հարկավոր, իսկ դրանք ստանալն ավելի ու ավելի դժվար էր դառնում: Լենինն իր «Յեվրոպական կապիտալը և ինքնակալությունը» հողվածում նշում է Փրանսական և անգլիական բորսաների փոփոխված վերաբերմունքը դեպի ցարական Ռուսաստանի փոխառությունները: Նախ, Յապոնիայի գեմ մղված պատերազմը խախտեց ցարիզմի վարկը, ցույց տալով նրա ուղմական թուլությունը. յերկրորդ, բուրժուազիան կանգնած էր ցարիզմի կառավարական ամբողջ սխտեմի լիակատար կրախի վտանգի առաջ. յերրորդ,—վոր հատկապես կարևոր էր,—յեվրոպական բուրժուազիան ամենից շատ վախենում էր Ռուսաստանում սկսված հեղափոխությունից և մյուս յերկրներում նրա տարածվելուց:

«Յեվրոպական կապիտալը,—նշում էր Լենինը,—դրազվում է խաղաղության սպեկուլացիայով: Բուրժուազիան վոչ միայն Ռուսաստանում, այլև Յեվրոպայում սկսել է հասկանալ պատերազմի կապը հեղափոխության հետ, սկսել

ե վախենալ ցարիզմի դեմ ուղղված իսկական ժողովրդական և հաղթական շարժումից: Բուրժուազիան ուղում է հասարակութան չահագործման վրա հիմնված «հասարակարգը» պահպանել ծայրահեղ ցնցումներից, ուղում է պահպանել ռուսական միապետութունը սահմանադրական, կամ իր-սահմանադրական, միապետութան ձևով, և դրա համար ել բուրժուազիան սպեկուլացիայի յե յենթարկում խաղաղութունը հոգուտ հակապրոլետարական և անտիհեղափոխական շահերի»¹:

Սակայն պատերազմի և խաղաղութան հարցերը մարքսիստները չեն կարող դնել այնպես, ինչպես դնում է բուրժուազիան: Պրոլետարիատը պայքարում է և մշտապես անընդորեն պիտի պայքարի պատերազմի դեմ, չմոռանալով, սակայն, վոչ մի բույս, վոր պատերազմների վոչնչացումը հնարավոր է միայն լիովին վոչնչացնելով հասարակութան բաժանումը դասակարգերի, վոր դասակարգային տիրապետութունը պահպանվելու դեպքում պատերազմը չի կարելի դնահատել միայն դեմոկրատական սենտիմենտալ տեսակետից, վոր շահագործող ազգերի մեջ և պատերազմ լինելու դեպքում անհրաժեշտ է տարբերել այս կամ այն ազգի պրոգրեսիվ և ռեակցիոն բուրժուազիայի դերը»²:

Մենշևիկները, ինչպես հայտնի յե, առաջ քաշեցին «Հաշտութուն ինչ գնով ել լինի» լոգունգը: Նրանք սպեկուլացիայի եյին յենթարկում յապոնական բուրժուազիայի հաղթելու վտանգը: Լենինը նշում է, վոր «թե՛ մեկ և թե՛ մյուս դատողություններն արժանի եյին միայն բուրժուական դեմոկրատին, վորը քաղաքական հարցերը դնում է սենտիմենտալ հոգի վրա: Հիմա իրականությունը ցույց տվեց, վոր «Հաշտութուն ինչ գնով ել լինի» լոգունգը դարձել է յեվրոպական բիրժեվիկների և ռեակցիոնների լոգունգ»³:

Լենինի կողմից մենշևիկների տեսակետի քննադատությունն ունեցավ իր ներգործությունը: Մենշևիկները սկսեցին յելք փնտռել, նահանջել իրենց լոգունգից, և այդ հանդամանքը Լենինը նշում է իր հոգվածի մեջ:

«Ռեակցիոն բուրժուազիայի նոր կերպարանքը ցույց տվող դեպքերը աչքի եյին ընկնում այնքան վառ կերպով, վոր այժմ նաև «Искра»-ն սկսեց հասկանալ իր սխալը: Յեթե «Вперед»-ի № 2-ում տպված մեր հոգվածի համար նա բարկացկոտ «գայրահանջում եր» № 83-ում, ապա հիմա № 90-ում մենք գոհունակությամբ կարդում ենք (առաջնորդողը), «Չի կարելի միայն հաշտութուն պահանջել, վորովհետև ինքնակալության պահպանության դեպքում հաշտությունը կնշանակի յերկրի կործանումը»: Ահա դա այդպես ե. չի կարելի պահանջել միայն հաշտություն, վորովհետև ցարական հաշտությունը լավ չէ (իսկ յերբեմն վատթար է) ցարական պատերազմից. չի կարելի դնել «Հաշտություն ինչ գնով ել լինի» լոգունգը, այլ միայն հաշտություն ինքնակալության անկման հետ միասին, հաշտություն, վորը կկնքի ազատագրված ժողովուրդը, ազատ սահմանադիր ժողովը, այսինքն վոչ թե հաշտություն վորեւե գնով, այլ բացառապես արսուլտիզմի տապալման գնով: Հուսով ենք, վոր, հասկանալով այդ, «Искра»-ն կհասկանա նաև իր ազնվաբարո տիրադների անտեղի լինելն ընդդեմ յապոնական բուրժուազիայի հաղթանակը սպեկուլացիայի յենթարկելու»¹:

Հետաքրքրական է, վոր ցարական կառավարությունն անգլիական և ուրիշ բիրժեվիկներին իր վճարունակությունն ապացուցելու համար «Թայմզ» լրագրի խմբագրությանը հեռագրով խնդրեց իր ներկայացուցիչն ուղարկել Պետերբուրգ և անձամբ ստուգել վոսկու պաշարը: Սակայն «Թայմզի» խմբագրությունն այդ առաջարկությունը չընդունեց և կասկած հայտնեց, թե արդյո՞ք վոսկու այդպիսի պաշար գոյություն ունի: Յե՛վ անգլիական և՛ Ֆրանսական կապիտա-

¹ Ленин, Соч., т. VII, стр. 175.

² Նույն տեղում, էջ 176:

³ Նույն տեղում:

¹ Նույն տեղում, էջ 176—177

լիսաները նշեցին, վոր Ռուսաստանն արդեն վաղուց է, ինչ փոխ առած փողերով է ապրում, վոր նրա բյուջեն տարեց-տարի փակվում է խոշոր դեֆիցիտով և վոր պատերազմող Ռուսաստանին փոխառություններ տալը դառնում է անշահավետ և ռիսկով գործ։ Ֆրանսական և գերմանական կապիտալիստները լուրջ ճնշում էյին գործ դնում ցարական կառավարության վրա, պնդելով, վոր պատերազմը դադարեցվի և հաշտություն կնքվի։ Առանձնապես այդ ուղղությամբ վճռաբար էյին գործում «բարեկամները»—Ֆրանսացիք։ Նրանք նաև պնդում էյին, վոր ցարական Ռուսաստանի ռազմական ու վոստրիկանական ամբողջ ապարատն անցնի հեղափոխության դեմ մղվող պայքարին։ Մուկլենյան պարտությունից անմիջապես հետո ցարական կառավարության հետ չտեսնված սկանդալ պատահեց։ Պետերբուրգում ներկա յեր Ֆրանսական բանկիրների գելեգացիան, վորոնց հետ Ֆինանսների մինիստր Կոկովցեվը բանակցություններ էր վարում նոր փոխառություն կնքելու մասին։ Փոխառության պայմաններն արդեն համաձայնեցված էյին և պետք է ստորագրվէյին 1905 թ. մարտի 1-ին։ Սակայն նշանակված ժամին բանկիրները չներկայացան, զրաւոր հայտնելով, վոր կառավարությունն արգելել է իրենց ստորագրել պայմանագիրը, և մեկնեցին փարիզ։ «Բարեկամները» ցարին մատնանշում էյին հաշտություն կնքելու անհրաժեշտությունը, վորից հետո վերստին վարկեր բաց կթողնվեն։

Յեւթոպական բուրժուազիան շահագրգռված էր ռուսական ինքնակալությանն ոժանդակելով, վորովհետեւ այդ նշանակում էր պահպանել Ռուսաստանի հետամնացությունը, պահպանել համեմատաբար թույլ կոնկուրենտին համաշխարհային շուկայում։ Լենինը «Յուդելու» Ֆրանս-ռուսական սովորությունները» հոդվածի մեջ նշում է յեկրոպական բուրժուազիայի շահագրգռվածությունը՝ պահպանելու ինքնակալությունն իր ծախու բյուրոկրատական ապարատով, վորն ողնում է այդ բուրժուազիային, վոչ առանց շահի իրեն համար, ռազմական մատակարարումներից և այլ արդյունաբերական պատվերներից շահ վերցնել։ «Հասկանա-

լի, յե, թե ինչու ռուս չինովնիկերը հրաժարվելով հրաժարվում են սահմանադրությունից, վորն սպառնում է հրապարակային կոնտրոլ սահմանել ազմինստրացիայի վրա։ Այս ուրինակով կարելի յե պատկերացնել իրեն, թե ինչպիսի փողեր է «վաստակում» ռուսական բյուրոկրատիան ռուս-յապոնական պատերազմից,—ինչպիսի գումարներ մտան Ռուսաստանի ովկիանոսյան նավերը գերմանացիներին վաճառելու ժամանակ։ Ժողովրդի թշվառությունը վոսկե հատակ և կապալառուների և ծախված չինովնիկների համար»¹։

Պետք է նկատի ունենալ, վոր յապոնական բանակի արագ հաղթանակը ցարական կառավարության բանակի նկատմամբ, վոր հնարավորություն տվեց Յապոնիային ընդարձակելու իր եքսպանսիան Արևելքում, այդ ժամանակ արդեն սկսեց անհանգստացնել ամերիկական կապիտալիստներին։ Դրա համար էլ ամերիկական կառավարությունը ձգտում էր նույնպես արագացնել հաշտության բանակցությունները և այդ բանակցությունների ժամանակ ապահովել իր սեփական շահերը։ Բայց ռեալ կերպով հաշտության բանակցությունների հարցը լուծվեց միայն Յուսիմայից հետո։

* * *

Յեթե Լյաոյանի, Շախեյի մոտ կրած պարտությունը, Պորտ-Արտուրի հանձնումը և Մուկլենի մոտ կրած ջախջախումն ամենալուրջ պարտության յենթարկեցին ցարական բանակին, իսկ խաղաղովկիանոսյան նավատորմի խորտակումը զրկեց ցարական Ռուսաստանին պատերազմի ընթացքի վրա ծովում վորեւե ազդեցություն ունենալու հնարավորությունից, ապա ցարական Ռուսաստանը վերջնական ջախջախման յենթարկվեց 1905 թ. մայիսի 14—15-ին (հ. տ.) Յուսիմայի նեղուցի մոտ տեղի ունեցած ծովային կռվում։ Պորտ-Արտուրը փրկելու համար 1904 թ. հոկտեմբերին Ռոժդեստվենսկու հրամանատարությամբ ուղարկված բալթյան եսկադրայի վրա պատերազմի կողմնակիցները դեռևս

¹ Նույն տեղում, էջ 204։

հույսեր եյին դնում: «Հարյուր-միլիոնավոր ռուբլիներ ծախսվեցին բալթյան եսկադրան շուտափութ ուղարկելու համար,—գրում է Լենինը,—դեսից-դենից հավաքվեց անձ-նակազմը, հապճեպորեն ավարտվեցին ռազմական նավերի լողալու վերջին պատրաստությունները, ավելացվեց այդ նավերի թիվը՝ նոր և ուժեղ զրահանավերին միացնելով «Հին սնդուկները»: Մեծ արմազան,—հենց նույնպիսի վիթ-խարի, հենց նույնպիսի ծանրաշարժ, անհեթեթ, անուժ հրեշավոր, ինչպիսին ռուսական ամբողջ իմպերիան է,—ճանապարհ ընկավ, շուտով փող ծախսելով քարածխի վրա, պահպանության վրա, ընդհանուր ծաղր առաջացնելով Յեվրոպայում, առանձնապես ձկնորսական նավակների վրա տարած փայլուն հաղթանակից հետո, կոպիտ կերպով փոտնահարելով չեզոքության բոլոր սովորություններն ու պահանջները: Ամենահամեստ հաշիվներով, այդ արմազան նստեց մոտ 300 միլ. ռուբլի, ավելացրած ուղևորման վրա կատարված 100 միլ. ռուբլին, ընդամենը 400 միլիոն ռուբլի, վորը չպրտվեց ցարական ինքնակալության ռազմական այդ վերջին հույսի վրա»¹:

Քանի դեռ նավատորմը չարժվում էր դեպի Հեռավոր Արևելք, կարելի չէր դեռ պահպանել հայրենասիրական տրամադրությունները, վորոնք, սակայն, որ-որի վրա ընկնում էին ցամաքի և ծովի վրա մեկը մյուսին հաջորդող պարտությունների հարվածների տակ: Այդ արմազայի դեպի Արևելք առաջխաղացման զուգընթաց իրենք, պատերազմի կողմնակիցներն, ավելի ու ավելի եյին կասկածում յապոնական նավատորմին լուրջ դիմադրություն ցույց տալու հնարավորություն վրա:

Ջախջախումը նույնպիսի ավելի հրեշավոր դուռս յեկավ, քան սպասում էին: «Ճիշտ վայրենիների հոտի նման ռուսական նավերի արմազան ընդհարվեց հիանալիորեն զինված և նորազույն պաշտպանության բոլոր միջոցներով ոժտված յապոնական նավատորմին»²: Յերկորյա ճակատամարտին

«հաջորդեց պաշարված Պորտ-Արտուրին Բալթիկ ծովից ոգնության ուղարկված ցարական նավատորմի կատարյալ ջախջախումն ու կործանումը Յուսիմայի նեղուցում: Յուսիմայի մոտ կրած պարտությունը լիակատար կատաստրոֆ էր նշանակում. ցարի ուղարկած քսան ռազմանավերից ջրատույզ արվեցին ու փոչնչացվեցին տասներեքը, գերի վերցվեցին չորսը: Ցարական Ռուսաստանը վերջնականապես տանուլ տվեց պատերազմը»³: Նավերի անձնակազմից մի քանի հազար մարդ խեղդվեցին ովկիանոսի ջրերում, փոքրաթիվ մասը փրկվեց և գերի ընկավ: Եսկադրայի հրամանատար ադմիրալը—բոլորից առված Ռոժդեստվենսկին և նրա մերձավոր ոգնական Ներոդատովը գերի հանձնվեցին:

Ռուսական նավատորմի խորտակումն արագացրեց հեղափոխական պոթիկումը: Վոչ մի կասկած չկա, վոր Յուսիմայի մոտ կրած ջախջախումը հսկայական ազդեցություն դրած էր Ռուսաստանում մնացած նավաստիների մասսայի վրա, հեղափոխականացրեց նրան:

Ամբողջ ժողովրդի առաջ ավելի վառ ու ավելի սուր կերպով հարց ծառացավ, թե հանուն ինչի՞ յեն կատարվում այդ մեծագույն զոհողությունները, կոտորվում հարյուր-հազարավոր մարդիկ, նավատորմը, խորտակվում ռուս ժողովրդի հսկայական սեփականությունը:

«Ամեն ինչ վոտքի յեն յենում ինքնակալության դեմ,—գրում էր Լենինը,—և՛ խոչոր ու մանր բուրժուազիայի վերավորված ազգային ինքնասիրությունը, և՛ բանակի վրդովված հպարտությունը, և՛ անիմաստ ռազմական ավանտյուրայի մեջ տանյալ ու հարյուր-հազարավոր յերիտասարդ կյանքերի կորստյան կսկիծը, և՛ զայրույթը հարյուր միլիոններով ժողովրդական դրամները կողոպտելու դեմ, և՛ ֆինանսական անխուսափելի կրախի ու այդպիսի պատերազմի հետևանքով առաջացած տնտեսական յերկար կրիզիսի վախը, և՛ վախը ժողովրդական ահեղ հեղափոխությունից,

¹ Ленин, Соч., т. VII, стр. 335.

² Նույն տեղում, էջ 335—336:

³ «Համկ(ը)կ պատմություն»: Համառոտ դասընթաց, Փողոճատ, 1938 թ., հայերեն, էջ 75:

հույսեր եյին դնում: «Հարյուր-միլիոնավոր ռուբլիներ ծախսվեցին բալթյան եսկադրան շուտափուլից ուղարկելու համար,—գրում է Լենինը,—դեսից-դենից հավաքվեց անձնակազմը, հապճեպորեն ավարտվեցին ռազմական նավերի լողալու վերջին պատրաստությունները, ավելացվեց այդ նավերի թիվը՝ նոր և ուժեղ զրահանավերին միացնելով «Հին սնդուկները»: Մեծ արմազան,—հենց նույնպիսի վիթխարի, հենց նույնպիսի ծանրաշարժ, անհեթեթ, անուժ հրեշավոր, ինչպիսին ռուսական ամբողջ իմպերիան է,— ճանապարհ ընկավ, շուրջընդ ծախսելով քարածխի վրա, պահպանության վրա, ընդհանուր ծաղր առաջացնելով Յեփրոսյայում, առանձնապես ձկնորսական նավակների վրա տարած փայլուն հաղթանակից հետո, կոպիտ կերպով վտանահարելով չեզոքության բոլոր սովորություններն ու պահանջները: Ամենահամեստ հաշիվներով, այդ արմազանն ստեղծ մոտ 300 միլ. ռուբլի, ավելացրած ուղևորման վրա կատարված 100 միլ. ռուբլին, ընդամենը 400 միլիոն ռուբլի, վորը չարտվեց ցարական ինքնակալության ռազմական այդ վերջին հույսի վրա»¹:

Բանի դեռ նավատորմը շարժվում եր դեպի Հեռավոր Արևելք, կարելի չեր դեռ պահպանել հայրենասիրական տրամադրությունները, վորոնք, սակայն, որ-որի վրա ընկնում եյին ցամաքի և ծովի վրա մեկը մյուսին հաջորդող պարտությունների հարվածների տակ: Այդ արմազայի դեպի Արևելք առաջխաղացման զուգընթաց իրենք, պատերազմի կողմնակիցներն, ավելի ու ավելի եյին կասկածում յապոնական նավատորմին լուրջ դիմադրություն ցույց տալու հնարավորության վրա:

Ջախջախումը նույնիսկ ավելի հրեշավոր դուրս յեկավ, քան սպասում եյին: «Ճիշտ վայրենիներ չորսի նման ռուսական նավերի արմազան ընդհարվեց հիանալիորեն զինված և նորազույն պաշտպանության բոլոր միջոցներով ուժով և յապոնական նավատորմին»²: Յերկրայա ճակատամարտին

«հաջորդեց պաշարված Պորտ-Արտուրին Բալթիկ ծովից ոգնության ուղարկված ցարական նավատորմի կատարյալ ջախջախումն ու կործանումը Յուսիմայի նեղուցում: Յուսիմայի մոտ կրած պարտությունը լիակատար կատաստրոֆ եր նշանակում. ցարի ուղարկած քսան ռազմանավերից ջրասույզ արվեցին ու վռնչացվեցին տասներեքը, դերի վերջվեցին չորսը: Ցարական Ռուսաստանը վերջնականապես տանուլ տվեց պատերազմը»¹: Նավերի անձնակազմից մի քանի հազար մարդ խեղդվեցին ովկիանոսի ջրերում, փոքրաթիվ մասը փրկվեց և դերի ընկավ: Եսկադրայի հրամանատար ադմիրալը—բոլորից ատված Ռոժդեստվենսկին և նրա մերձավոր ոգնական Ներոդատովը դերի հանձնվեցին:

Ռուսական նավատորմի խորտակումն արագացրեց հեղափոխական պոռթկումը: Վոչ մի կասկած չկա, վոր Յուսիմայի մոտ կրած ջախջախումը հսկայական ազդեցություն դրածեց Ռուսաստանում մնացած նավաստիների մասսայի վրա, հեղափոխականացրեց նրան:

Ամբողջ ժողովրդի առաջ ավելի վառ ու ավելի սուր կերպով հարց ծառացավ, թե հանուն ինչի՞ յեն կատարվում այդ մեծագույն զոհողությունները, կոտորվում հարյուր-հազարավոր մարդիկ, նավատորմը, խորտակվում ռուս ժողովրդի հսկայական սեփականությունը:

«Ամեն ինչ վտռելի յեն յեղնում ինքնակալության դեմ,— գրում եր Լենինը,—և՛ խոչոր ու մանր բուրժուազիայի վերավորված ազգային ինքնասիրությունը, և՛ բանակի վերջովված հպարտությունը, և՛ անիմաստ ռազմական ավանտյուրայի մեջ տանյալ ու հարյուր-հազարավոր յերիտասարդ կյանքերի կորստյան կսկիծը, և՛ զայրույթը հարյուր միլիոններով ժողովրդական դրամները կողոպտելու դեմ, և՛ ֆինանսական անխուսափելի կրախի ու այդպիսի պատերազմի հետևանքով առաջացած տնտեսական յերկար կրիդիտի վախը, և՛ վախը ժողովրդական անեղ հեղափոխությունից,

¹ Ленин, Соч., т. VII, стр. 335.

² Նույն տեղում, էջ 335—336:

¹ «Համկ(բ)ի պատմություն»: Համառոտ դասընթաց, Գողհրատ, 1938 թ., հայերեն, էջ 75:

վորից (բուրժուազիայի կարծիքով) ցարը կարող էր և պետք է խուսափեր իր ժամանակին կատարած «խոհեմ» դիմումների միջոցով¹:

Յարական կառավարութունն սկսեց առանձնապես շտապել հաշտութուն կնքելու Յապոնիայի հետ: Հաշտության բանակցությունները տեղի էլին ունենում Միացյալ Նահանգներում, Պորտսմութ քաղաքում: Ռուսաստանի դեկեդացիան դիտավորում էր Ֆինանսների նախկին մինիստր Վիտտեն, վորին ցարն ստիպված էր հրավերել, քանի վոր յերկու դիվանագետներ, վորոնց ցարը դիմեց՝ առաջարկելով դիտավորել դեկեդացիան և ուղևորվել, բոլորովին հրաժարվեցին:

Հաշտության բանակցություններն սկսվել էին դեռ 1905 թ. հուլիսին և ավարտվեցին ոգոստոսի 23-ին (սեպտեմբերի 5-ին): Չնայած ամերիկյան կառավարության և պրեզիդենտ Ռուզվելտի ցույց տված ոգնությանը, բանակցությունները չափազանց դանդաղ էին ընթանում և հաշտության ստորագրման նախորդակին ցարական կառավարությունը դեռևս վստահ էր բանակցությունների բարեհաջող յեղքի վրա: Առանց Ամերիկայի և Անգլիայի ադդեցության չէր, վոր Յապոնիան հարկադրված յեղավ վերանայել իր պահանջների մի շարք կետերը, և հաշտությունը կնքվեց:

Ըստ այդ պայմանագրի Ռուսաստանը Յապոնիային տվեց Մախալինի հարավային կեսը (50-րդ գոլգահեռականից դեպի հարավ), Լյաոդունի թերակղզին Պորտ-Արտուր բերդով, Դալնի քաղաքով, Հարավ-մանջուրական յերկաթուղով, բոլոր կառուցումներով և կոնցեսիայի իրավունքներով:

Ռուսաստանն ընդունեց Յապոնիայի գործողությունների ադատությունը Կորեայում, վոր հավասար էր լիակատար պրոտեկտորատի:

Յարական կառավարությունը պարտավորվում էր մաք-

րել իր գործերից ամբողջ Մանջուրիան և հրաժարվեց այնտեղ հողային կալվածքներ ու կոնցեսիաներ ձեռք բերելուց, վորոնք կշռափեյին Չինաստանի սուվերենիտետը: Ռուսաստանը պարտավորվում էր Չին-Արևելյան յերկաթգիծը, ոգտագործել միայն տնտեսական նկատառումներով, և վոչ թե ստրատեգիական: Ի լրացումն այդ պայմանագրի առանձին համաձայնություն ստորագրվեց ձկնորսության մասին, վորի դործադրման ժամկետը ներկայումս արդեն վերջացել է:

Հաշտութուն կնքելու—թեև ցարական կառավարության համար ամենևին էլ վոչ բարենպաստ հաշտություն,— և ոտարեկրյա փոխառությունների շնորհիվ ինքնակալության միջազգային դրությունը իրոք լավացավ: Յապոնիայի հետ ցարի կնքած հաշտությունը հանդիսացավ ռուսական առաջին հեղափոխության պարտության պատճառներից մեկը: «Ցարին լուրջ կերպով ոգնեց 1905 թվականի սեպտեմբերին Յապոնիայի հետ կնքված հաշտությունը,—ասված է «Համկ(ը)կ պատմության» մեջ,—պատերազմում կրած պարտությունը և հեղափոխության ահեղ աճումը ցարին ստիպեցին շտապել հաշտություն ստորագրելու: Պատերազմում կրած պարտությունը թուլացրել էր ցարիզմին: Հաշտություն կնքելն ամրապնդեց ցարի դրությունը¹:

Հեղափոխական շարժման հուժկու ալիքի մեջ, վոր բարձրացավ 1905 թ. ամբողջ Ռուսաստանում, ռուսյապոնական պատերազմը, կրկնում ենք, անկասկած, խոշորագույն հեղափոխականացնող դեր խաղաց: Հաշտության կնքումը չէր կարող, սակայն, կասեցնել հեղափոխության հետագա աճումը յերկրում:

1905 թ. սեպտեմբերին գործադուլի ժամանակ Մոսկվայում տեղի ունեցավ բանվորների արյունալի ընդհարումը ժանդարմների, կազակների և ցարական կառավարության ուրիշ գործերի հետ: Այդ իրադարձությունները գնահատելով, Լենինը վերստին անդադառնում է ռուս-յապոնական

¹ Ленин, Соч. т. VII, стр. 336.

¹ «Համկ(ը)կ պատմություն»: Համառոտ դատելիք, Քաղհրատ, 1938 թ., էջ 82:

պատերազմի նշանակութեան հարցին և մատնանշում, վոր սեպտեմբերյան զինված ընդհարումը Մոսկվայում «պայքարի սկզբնական աստիճաններից մեկն է միայն»:

«Խայտառակ ու կործանարար պատերազմի բոլոր հետևանքներն ամենևին, ամենևին դեռևս չեն անդրադարձել ժողովրդի վրա: Տնտեսական կրիզիսը քաղաքներում, սովը գյուղերում սարսափելի կերպով սաստկացնում են զայրույթը: Մանջուրական բանակը, դատելով ըստ բոլոր տեղեկությունների, չափազանց հեղափոխականորեն է տրամադրված և կառավարութիւնը վախենում է նրան վերադարձնելուց, — իսկ այդ բանակը չվերադարձնել չի կարելի, նոր, ե՛լ ավելի լուրջ ապստամբութիւնների սպառնալիքից դրդված... Ապստամբութիւնը սարսափելի աճել է մեր աչքի առաջ ինչ-վոր մի տաս ամսվա ընթացքում, և յերևակայութիւն, բարի ցանկութիւն չէ, այլ մասսայական պայքարի փաստերից բխող անմիջական ու պարտադիր յեզրակացութիւն է, այն յեզրակացութիւնը, թե շուտով ապստամբութիւնը կբարձրանա նոր, ավելի բարձր աստիճանի, յերբ ամբոխին ողնելու դուրս կգան հեղափոխականների մարտական ջոկատները կամ զորքի խուլահույզ մասերը, յերբ նրանք կողնեն մասսաներին զենք ճարելու, յերբ նրանք ամենաուժեղ տատանումը կմտցնեն «ցարական» (դեռևս ցարական, բայց արդեն վոչ-բոլորովին ցարական) զորքի շարքերը, յերբ ապստամբութիւնը կհասցնի լուրջ հաղթութեան, վորից անզոր կլինի ուշքի դալու ցարիզմը»¹:

Մասաներին զինված ապստամբութեան նախապատրաստելով, Լենինը մատնանշում էր ռուս-յապոնական պատերազմի վորձի ոգտադործման անհրաժեշտութիւնը պայթուցիկ նյութեր գործադրելու տեսակետից ցարիզմի դեմ ապստամբելու ժամանակ, հատկապես ձեռքի ումբերի ոգտադործման համար:

Լենինը հսկայական նշանակութիւն էր տալիս Հեռավոր Արևելքում գտնվող բանակի հեղափոխական տրամադրու-

թեանը: Մենք արդեն տեսանք, վոր կուսակցական կոմիտեները զինվորների մեջ ագիտացիոն խոշոր աշխատանք էյին կատարում: Մի շարք նշաններ վկայում էյին գործող բանակի հեղափոխական տրամադրութեան հասունացման մասին:

Այնպիսի հեղինակավոր վկա, վորպիսին բանակի գլխավոր հրամանատար գեներալ Լինեվիչն է, անգամ նա ստիպված էր ընդունել, վոր հատկապես հաշտութիւնը կնքելուց հետո բանակի մեջ աճում են հեղափոխական տրամադրութիւնները: Այդ տրամադրութիւններն առանձնապես ուժեղանում են պահեստայինների մեջ, վորոնք «սկսում են տրոնջալ, թեև խուլ կերպով, բայց և այնպես խոսում են»:

Յարը գտավ, վոր Լինեվիչը չափազանց մեղմ է պայքարում խուլութեան դեմ, ուստի և նրան վոչ միայն հանեցին, այլև դատի տվին: Զորացրվող զինվորների մեջ «կարգ» ստեղծելու համար ուղարկվեց գեներալ Գրոդեկովը: Լենինը մի ժամանակ գտնում էր, վոր թերևս ավելի ոգտակար կլիներ զինված ապստամբութեան սկիզբը հետաձգել մինչև 1906 թ. դարուն, յերբ զայրացած և հեղափոխականացած, Հեռավոր Արևելքում զորացրված զորքերը կվերադառնան Ռուսաստան: Դրանից, սակայն, չի կարելի յեզրակացնել, թե 1905 թ. դեկտեմբերյան զինված ապստամբութիւնը Լենինը համարում էր վաղաժամ: Լենինը գտնում էր, վոր ապստամբութիւնն անխուսափելի յէ, վոր մասսաներն այլևս չեն կարող սպասել: Յերբ ապստամբութիւնն սկսվեց, Լենինն ու Ստալինը գտնվում էյին կուսակցական կոնֆերենցիայում՝ Տամբերֆորսում: Մեր կուսակցութեան առաջնորդները վոչ միայն վորեւէ փորձ չարին ապստամբութիւնը հետաձգելու, այլև, ընդհակառակը, նրանք իրենց պարտքն էյին համարում ամբողջ ուժերը տալ սկսված ապստամբութիւնը համառուսաստանյան զինված հաղթական ապստամբութեան վերածելու համար:

Ապստամբութիւնը պարտութեամբ վերջացավ մասամբ նաև այն պատճառով, վոր ցարիզմին հաջողվեց փոխառութիւն ստանալ և հաշտութիւն կնքել յապոնական իմպերիալիզմի հետ: Միջազգային բուրժուազիան ողնութեան յե-

¹ Ленин, Соч. т. VIII, стр. 281.

կալ ցարիզմին հեղափոխութեան դեմ պայքարելու գործում:

Յարիզմի պարտութիւնը ուսույնապետական պատերազմում և այդ պատերազմի դասերը շարունակում եյին իրենց զգալ տալ մասսաների տրամադրութեան մեջ: Հեռավոր Արևելքից վերադարձող զինվորները, հաշմանդամները սաստիկ ատելութիւն եյին բերում քաղաքներն ու գյուղերը՝ ցարիզմին և բուրժուազիային—ժողովրդի թշվառութիւնների ու տանջանքների հանցավորներին:

Ստոլիպինի դեկլարացիայի առթիւ կոչի նախագծում 1907 թ. հուլիսին Լենինը գրում էր. «Զինվորներն ու նաւատիրները, վորոնք արյուն թափեցին ի հոգուտ մի խումբ պալատականների դիւատիչ շահերի Յապոնիայի դեմ կառավարութեան ձեռնարկած սրտերազմում, —հայրենիքում արյուն թափեցին, պայքարելով, իրենց կյանքը թեթեացնելու, կազարմային տաժանակրութիւնից ազատելու համար, նրա համար, վորպեսզի զինվորն ել վերջապես կարողանա իրեն մարդ զգալ, և վոչ թե անասուն, —զինվորներն ու նաւատիրները կառավարութիւնից վոչինչ չպիտի սպասեն, բացի նախկին բռնութիւններից և ճնշումներից, բացի նույն դաժան վերաբերմունքից և չոր հացի կտորից ի վարձատրութիւն իրենց յեղբայրներին—բանվորներին ու գյուղացիներին խաղաղացնելու և հնազանդեցնելու, վորոնք ձգտում են ազատութեան, ձգտում են հող ձեռք բերել գյուղացիութեան համար»¹:

Յերկու հեղափոխութիւնների միջև ընկած ժամանակաշրջանում Լենինն իր գործունեութեան ընթացքում մեկից ամբիւր անգամ հաշիւ յեր առնում ուսույնապետական պատերազմի դասերը: Շտուտգարտի միջազգային սոցիալիստական կոնգրեսի ժամանակ (1907 թ. հոկտեմբեր) հակամիլիտարիզմի հարցը քննելիս Լենինը Ռոզա Լուքսեմբուրգի և ուսական սոցիալ-դեմոկրատիայի ամբողջ դելեգացիայի հետ միասին ուղղումներ մտցրեց Բեբելի բանաձևին. «Այդ ուղղումներում 1) ասված էր, վոր միլիտարիզմը պասակարգա-

յին ճնշման դիւսալոր դենքն է, 2) մատնանշվում էր յերիտասարդութեան մեջ ազիտացիա մղելու խնդիրը, 3) ընդգծվում էր սոցիալ-դեմ. խնդիրը՝ պայքարելու վոչ միայն պատերազմների առաջացման դեմ կամ արդեն սկսված պատերազմները շուտափույթ կերպով դադարեցնելու համար, այլ նաև հանուն այն բանի, վորպեսզի պատերազմի ստեղծած կրիզիսն ոգտագործվի բուրժուազիայի անկումն արագացնելու համար»¹:

Այդ նույն կոնգրեսում, պաշտպանողական և հարձակողական պատերազմի հարցը քննելիս, Լենինը նշեց, վոր այդ հարցը, ինչպես նաև «պատրիոտիզմի» նկատմամբ հայացքը հարկավոր է վճել պրոլետարիատի դասակարգային պայքարի շահերի տեսակետից, պրոլետարիատի միջազգային շարժման և սոցիալիզմի համար պայքարելու շահերի տեսակետից. այն, ինչ պրոլետարիատի հաղթանակի ոգտին է, այն ել կլինի ճիշտ վերաբերմունքը դեպի պատերազմը:

* *

Ռուս-յապոնական պատերազմի սկզբից անցել է 35 տարի, այդ ժամանակամիջոցում տեղի ունեցան մեծագույն իրադարձութիւններ, վորոնք արմատապես փոխեցին իրերի դրութիւնը Հեռավոր Արևելքում:

Սկսած 1917 թ. հոկտեմբերյան Սոցիալիստական հեղափոխութեան ժամանակից, մեր յերկիրը դադարեց լինել ուրիշների հողերը զավթելու հավակնութիւն ունեցող յերկիր: Մենք ուրիշի հողը չենք ուզում, բայց և մեր հողից ել, —վոչ մի վերջիկ մեր հողից վոչ վոքի չենք տա, վորովհետև դա խորհրդային հող է, մի հող, վոր նվաճված է բանվորների ու գյուղացիների միլիոնավոր մասսաների արյունով ու քրտինքով: Մեր յերկիրը խաղաղութեան պատվարն է հանդիսանում:

Բայց չի փոխվել յապոնական իմպերիալիզմի բնույթը: Նա ել ամբիւր շատ է լիտիացել և աճել: Նրա ագրեսիան

¹ Նույն տեղում, հ. XXX, էջ 183:

Նույն տեղում, հ. XII, էջ 82:

ավելի շատ և ուժեղացել, քան եր 35 տարի սրանից առաջ: Յապոնական իմպերիալիզմը իմպերիալիստական նոր պատե-
րազմի ուժերն և Արևելքում: Յապոնական զինվորականու-
թյունը քիչ փորձեր չի արել Յապոնիային խորհրդային
Միության դեմ պատերազմի մեջ քաջելու համար:

Քաղաքացիական պատերազմի տարիներին յապոնական
իմպերիալիզմը զավթեց Պրիմորյեն և այնտեղ իրեն պահում
էր վորպես լիտի նվաճող: Յապոնական իմպերիալիստները,
վորոնք չողեկառքերի կաթսաներում կենդանի այրում էին
բուլճեիկներին (Սերգեյ Լազոյին և ուրիշ.), Հեռավոր Արևել-
քի աշխատավորների մեջ ամենասաստիկ ատելություն են
թողել իրենց հանդեպ: Հեռավոր Արևելքի աշխատավորները,
պարտկաններն ու կարմիր-բանակայինները դաս տվին
յապոնական զավթողներին և դուրս վոնդեցին նրանց
խորհրդային հողից:

Մական 1938 թ. աշնանը յապոնական իմպերիալիստնե-
րը նորից փորձ արին հարձակվելու խորհրդային Միության
վրա: Այն ջախջախիչ հակահարվածը, վոր յապոնական սա-
մուրայներն ստացան Սասան լճի մոտ, ցույց տվեց ամբողջ
աշխարհին, վոր նրանց հարձակումը բանվորների և գյու-
ղացիների պետություն վրա չի կարող անպատիժ անցնել:
Խորհրդային Միության Կարմիր Բանակը կրկնապատիկ ու
յեռապատիկ հարվածով կոտորածիսանի յապոնական ռազմա-
մոլների՝ խորհրդային հողն անցնելու յուրաքանչյուր փոր-
ձին:

Խորհրդային կառավարության վարած խաղաղության
անչեղ քաղաքականությունը ջլատել և խորհրդային Միու-
թյանը պատերազմի մեջ ներգրավելու ամեն մի փորձ: Յա-
պոնական իմպերիալիզմն ամենայն արագություն անդունդի
յեզրը կհասնի, յեթե նա մտադրվի առաջիկայում ել խոր-
հրդային Միության վերաբերմամբ իր քաղաքականության
մեջ ղեկավարվել ռուս-յապոնական պատերազմի հիշողու-
թյուններով:

Ռուս-յապոնական պատերազմում իմպերիալիստական

Յապոնիան իր հանդեպ ունեց ցարական ինքնակալության
ամբողջապես նեխած սխտեմը:

Խորհրդային Միությունն անխորտակելի ժայռ և, առաջ-
նակարդ ռազմական ուժ ցամաքի վրա, ծովի վրա, ոգի մեջ
և ջրի տակ: Կարմիր Բանակը և Ռազմա-Փոխային Կարմիր
Նավատորմը, պաշտպանելով սոցիալիստական հայրենիքը,
պատրաստ են հակահարված տալու յուրաքանչյուր ագրես-
սորի, այդ թվում նաև յապոնական իմպերիալիստներին:
Թող յապոնական իմպերիալիստները չմոռանան, վոր իրենց
զիմաց նրանք ունեն միանգամայն այլ ուժ. սոցիալիստական
հասարակության քաղաքականապես զիտակից աշխատավոր-
ներին, իրենց հայրենիքի բոցավառ հայրենասերներին, վո-
րոնք զինված են ռազմական առաջնակարգ տեխնիկայով:
Թող չմոռանան, վոր յեթե 35 տարի սրանից առաջ Ման-
ջուրիայի դաշտերում կռվում էին կալվածատերերի ու կա-
պիտալիստների կողմից խարված ռուս գյուղացիներն ու
բանվորները, ապա հանձին խորհրդային բանվորի, խորհր-
դային գյուղացիության, խորհրդային ինտելիգենտի, վո-
րոնք ուրախությամբ գնում են Կարմիր Բանակի և Կարմիր
Նավատորմի շարքերը, նրանք իրենց հանդեպ ունեն սոցիա-
լիստական հասարակության ազատ աշխատավորներին, վո-
րոնց պատկանում և ամբողջ հողը, բոլոր ֆաբրիկաներն ու
գործարանները, ամբողջ իշխանությունը յերկրում,—վորոնք
պատրաստ են պաշտպանելու իրենց հայրենիքը՝ խորհրդային
Միությունը: Նրանք պաշտպանելու բան ունեն, նրանք
պաշտպանելու միջոցներ ունեն, նրանք գիտեն, թե ինչի հա-
մար են պայքարում:

Յապոնական իմպերիալիստները պետք և իմանան, վոր
Կարմիր Բանակի ժամանակակից տեխնիկայի և ուժի ժամա-
նակ խորհրդային Միությունից մինչև Յապոնիա տարածու-
թյունն ամենեին ավելի յերկար չէ, քան Յապոնիայից մին-
չև խորհրդային Միություն: 1938 թ. նոյեմբերի 7-ին Կար-
միր Բանակի զորահանդեսում ընկ. Վորոշիլովի արտասա-
նած ճառը պետք և ահեղ նախազգուշացում ծառայի նրանց
համար:

«Խասան լճի մոտ տեղի ունեցած իրադարձութիւնները,—ասաց ընկ. Վորոշիովը,—չե՞ վոր պատերազմ չեն: Դրանք պատերազմի պրովոկացիա չեն, զինված լկտի յեւրոյթ անհանգիստ և, ինչ մեղքը թագցնենք, անխելք հաւանի կողմից:

Այժմ յուրաքանչյուրի համար պարզ է, վոր կորեական ու կլանտունյան բանակների պարոնայք յապոնական զենեւալները յերազում էյին «ստանց տուրուզմոցի դառնալ մեծ կովարարներ»: Նրանք մտածում էյին հեշտությամբ, արագորեն ու հեծան ստանալ խորհրդային հողի մի կտոր և ամբողջ աշխարհով մեկ ճշալ իրենց քաջութիւնների և Կարմիր Բանակի թուլության մասին:

Նրանք սաստիկ խաբւեցին: Կարմիր Բանակը դաժանորեն ջախջախեց նրանց: Պետք է ասել, վոր պարոնայք յապոնական զենեւալները, վորոնք հաւանորեն արդեն յերազում էյին պարզենների մասին, հասկանալի չէ, վոր չէյին ուզի ջախջախված լինել և նրանք գործադրեցին իրենց ամբողջ համառութիւնը, իրենց մեծ ու լավագույն ուժերը չարտեցին Կարմիր Բանակի զորամասերի դեմ, և չնայած դրան, զլխովին ջախջախվեցին, ջարդուփշուր արվեցին:

Սակայն մենք չգիտենք, թե վորքան ուժեղ է այդ պարոնների հիշողութիւնը, վորքան լավ են նրանք յուրացնում դասերը: Բայց յեթե Խասան լճի մոտ տրված խրատիչ դասերը բավական չեն, յեթե թշնամին ի վիճակի չէ մոռանալ խորհրդային զենքի կործանիչ ուժը և կարմիր մարտիկները ու նրանց հրամանատարների հերոսութիւնը, մենք պետք է նրանց ասենք. պարոնայք, այն, ինչ դուք ստացաք Խասանի մոտ, այդ միայն «ծաղիկներն» են, իսկ «պտուղները», իսկական «պտուղները» դեռ առջևումն են: Ամեն մի անհանգիստ կամ լկտի թշնամի, միևնույն է՝ վորտեղ ու յերբ ել նա համարձակվի իր քիթը խոթել մեր հողը, հարկ կունենա ճաշակելու այդ խորհրդային «պտուղները»: Թող հիշեն նրանք, ում հարկ չէ մոռանալ, վոր մենք բնավ ել պարտավոր չենք միշտ մեր գործերի գործողութիւնները սահմանափակել այն շրջանով, վորի վրա գողարար ու լկտիորեն

հարձակվում է թշնամին: Ընդհակառակը, մեզ համար ավելի հարմար ու ավելի հեշտ է թշնամուն ջախջախել նրա սեփական տերիտորիայում: Դա այդպես ել կլինի—ամեն մի հարձակման ու հարվածի մենք կպատասխանենք մեր քաջարի Կարմիր Բանակի ամբողջ հզորության յեռակի հարվածներով»:

1938 թ. նոյեմբերի 6-ին Մոսկվայի խորհրդի հանդիսավոր նիստում այդ մասին ել խոսեց ԽՍՀՄ Ժողկոմխորհի Նախագահ Վ. Մոլոտովը:

«...Մեզ այժմ ստույգ կերպով հայտնի չէ, վոր Զադերնայա (Չանկոֆին) սարի գրավման հարցը և, նշանակում է, Խասան լճի շրջանում տեղի ունեցած իրադարձութիւնների ամբողջ հարցը վճռվել է եյապես վոչ թե Տոկիոյում, այլ ինչ-վոր մի այլ տեղ՝ Յեվրոպայում, իսկ ավելի շուտ՝ Բեռլինում: Յապոնական ռազմամոլները հավանաբար ուզում էյին պաշտպանել իրենց ֆաշիստական բարեկամներին Գերմանիայում և, առանց մտածելու, ընկան իրենց ինչ-վոր մանր գործակալների թակարդը: Յեթե պարոնայք յապոնական ու գերմանական ֆաշիստներն ուզում էյին փորձել նախ՝ մեր արտաքին քաղաքականության ամբողջիւնը և յերկրորդ՝ Կարմիր Բանակի մարտական հատկութիւնները, ապա այդ յերկու հարցի առթիվ ել նրանք պարզ ու ըմբռնելի պատասխան ստացան»:

Մենք գիտենք, վոր հենց Յապոնիայում բանվորներն ու գյուղացիները այլ կերպ են վերաբերվում Խորհրդային Միությանը, քան վերաբերվում էյին յապոնական բանվորներն ու գյուղացիները ցարական Ռուսաստանին 1904—1905 թվերին: Բայց արդեն այն ժամանակ ել II Ինտերնացիոնալի Շտուտգարտի Միջազգային կոնգրեսում յապոնական սոցիալիստների առաջնորդ Սեն-Կատայաման և ՌՄԴԲԿ ներկայացուցիչ Գ. Վ. Պլեխանովը հրապարակորեն սեղմեցին միմյանց ձեռքը ի նշան Յապոնիայի և Ռուսաստանի աշխատավորների համերաշխության:

Իմպերիալիստների կողմից խաբված, ճնշված և թալանված յապոնական բանվորներն ու գյուղացիներն ավելի ու

ավելի յեն գիտակցութեան գալիս, վոր նրանց միակ հույսը Կոմունիստական Ինտերնացիոնալն է, վորի առաջավոր ջոկատը հանդիսանում է Համամիութենական Կոմունիստական (բոլշևիկներին) Կուսակցութեանը, վորն իր հետեից տանում է խորհրդային ամբողջ ժողովուրդը: Յապոնիայի գիտակից բանվորներն ու գյուղացիները գիտեն, վոր Սոցիալիզմի հաղթանակը ԽՍՀՄ-ում յերջանիկ դարձրեց Խորհրդային Միութեան ժողովուրդներին: Նրանք հավատացած են, վոր Յապոնիայի սոցիալիստական հեղափոխութեանը միայն նրանց կազատի կապիտալիստների, կալվածատերերի լծից, Փաշիստների լծից և յապոնական ժողովուրդին յերջանիկ կդարձնի: Այս տրամադրութեաններն արդեն այժմ սկսում են իրենց զգալ տալ Յապոնիայում պատերազմի դեմ ավելի ու ավելի հաճախ կազմակերպվող բողոքներով:

Այս մասին նույնպէս ավելորդ չեմ լինի հիշեցնել ռուս-յապոնական պատերազմի 35-ամյակի կապակցութեամբ:

35 տարի առաջ ռուս-յապոնական պատերազմում մենք պարտվողականներ եյինք, վորովհետեւ այդ պատերազմն իմպերիալիստական պատերազմ էր, անարդարացի պատերազմ: 1917 թ. նոյեմբերի 7-ից սկսած մենք դարձանք մեր սոցիալիստական հայրենիքի պաշտպանողականները, նրա բոցաշունչ հայրենասերները: Յեւ մենք կապալանեցանք մեր սոցիալիստական հայրենիքը հեղափոխական ամբողջ կրքոտութեամբ, ամենայն արիութեամբ, վոր մեր մեջ դաստիարակել են բոլշևիկներին կուսակցութեանը, մեր կուսակցութեան ստալինորդներ՝ Լենինն ու Ստալինը:

Ժողովուրդի անարդ թշնամիները—տրոցկիստները, բուխարինականները և բուրժուական նացիոնալիստները,—մատնում եյին մեր հայրենիքը, յապոնացիներին խոստանում եյին տալ Հեռավոր Արեւելքը և Միբերը: Խորհրդային արդարադատութեանը վերջ տվեց այդ նողկալի բանդայի դործունեությունը:

35 տարի առաջ լինելով պարտվողականներ, մենք այն ժամանակ կատարում եյինք մեր պարտքը պրոլետարական ժողովուրդի հանդեպ, հեղափոխութեան հանդեպ: Գնդակահա-

րելով նրանց, ովքեր պարտվողականներ են հանդիսանում սոցիալիստական հայրենիքի վերաբերմամբ, ովքեր աշխատում են Խորհրդային Միութեան պարտութեան համար՝ տրոցկիստներին, բուխարինականներին,—մենք նույնպէս կատարում ենք մեր պրոլետարական ինտերնացիոնալ պարտքը, վորովհետեւ մենք վոչնչացնում ենք կոմունիզմի թշնամիներին, մեր սոցիալիստական հայրենիքի՝ ամբողջ աշխարհի աշխատավորների և ճնշվածների հայրենիքի թընամիներին:

Վորպէս մեր սոցիալիստական մեծ յերկրի պաշտպանողականներ, մենք պատրաստ ենք գործով ցույց տալու, վոր չկա զոհողութեան, վորին չդիմեյին Խորհրդային Միութեան աշխատավորները մեր հայրենիքի ամբողջութեանը պաշտպանելու համար, և վոր չկա այնպիսի մի ուժ, վորը կարողանար կասեցնել Սոցիալիզմի Յերկրի հաղթական յերթը դեպի կոմունիզմի գործի լիակատար և վերջնական հաղթանակը:

<< Ազգային գրադարան

NI0415428

Թարգմանեց Ռ. Փարսուղյան
Խմբագիր Ս. Հակոբյան .
Տեխն. խմբ. Ս. Խաչատրյան
Սրբագրել է Վ. Զիդեջյան
Կոնտրոլ սրբագրել է Արսլյան

Դրավիտի լիազոր № Կ—2465, հրատ. № 703,
Պատվեր № 119, տիրաժ 5.000, թղթի չափսը
(32.500 տպ. նիշ. 1 տպ. մամուլում) 4 տպ. մամուլ, 2 թերթ թուղթ.
Հանձնված է արտագրության 16/VI 1939 թ.
Ստորագրված է տպագրության 17/VII 1939 թ.
Գինը 70 կ.

Պետհրատ—Քաղաքական գրականության հրատարակչության տպարան
Յերեան, Ալլահվերդյան № 65